

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים

קירות מדברים ברשת

אגף משפחות,
הנצחה ומורשת -
יחידת המורשת
והמוזיאונים

גיליון מס' 15

תשרי ה'תשפ"ב, ספטמבר 2021

קוראים יקרים,

שנת תשפ"ב כבר מתדפקת על דלתנו ועימה יוצא לאור גיליון חדש של "קירות מדברים ברשת". מזה תקופה ארוכה שמגפת הקורונה נוכחת בחיינו, משנה סדרי עולם לטוב ולרע, משפיעה ומאתגרת את קשת האוכלוסייה כולה - מבוגרים וילדים כאחד (וכנראה נמשיך לחיות בצילה עוד תקופה ארוכה).

לקראת פתיחתה של שנת הלימודים החדשה החלטנו לייחד גיליון לדור הצעיר ולשלב בו שלל סיפורים העוסקים בנוער ובתרומתו להקמת המדינה. הסיפורים שבחרנו מציגים זוויות ויבטים שונים מחייהם של נערות ונערים באותם הימים - אלה שביקשו להשתתף במאמץ המלחמתי בימי מלחמת העולם השנייה אם במסגרת גיוס לצבא הבריטי, או הפסקת הלימודים וגיוס לפלמ"ח; אלה ששרדו את המלחמה והצטרפו למחנות ההכשרה שהוקמו על אדמת אירופה; בני הנוער שהתחנכו בבתי הספר העבריים בארץ ישראל והשתתפו בפעילות ביטחונית; הנערות והנערים שתרמו למאבק במסגרת המחתרות ולימים לחמו במלחמת העצמאות; ואחרונים חביבים סיפורים על הדור השני לאנשי כוחות המגן, ההתמודדויות שלהם והדוגמה שקיבלו מהוריהם.

המשותף לכולם הוא תחושת השייכות והאחריות שנטלו על עצמם בני הנוער מתוך הבנה שהם חלק בלתי נפרד מהמאבק להקמת המדינה. אחת המשימות החשובות והעיקריות שלנו ביחידת המוזיאונים היא להנחיל את המורשת של כוחות המגן לדור הצעיר, בין השאר בסיפורים על בני הנוער של אז המשמשים דוגמה ומופת עבורנו.

על אף מגבלות הקורונה בשנה האחרונה הצלחנו ביחידת המורשת והמוזיאונים לבצע פעילות ענפה, אם בעולמות הווירטואליים כאשר הקורונה הייתה בשיאה באמצעות הזום והרשתות החברתיות, ואם במוזיאונים עצמם כאשר המגפה נחלשה. באותה רוח של עשייה אנחנו ממשיכים לשנה הבאה ומתכננים אירועים שונים: ציון 60 שנה להקמת מוזיאון בית הגדודים, פתיחת תערוכה של רוברט דסה מגיבורי "הפרשה" במוזיאון האצ"ל בתש"ח, פתיחת תערוכה בכנסת בנושא המחתרות ועוד. אני מזמין אתכם להתעדכן ולהשתתף בשלל הפעילויות והאירועים המתוכננים באתר האינטרנט שלנו וברשתות החברתיות.

אני מאחל לכם ולבני ביתכם שנה טובה ומתוקה, שנת בריאות, אחווה וערבות הדדית. שלכם,

אל"ם (מילי) שלומי מעיין

מנהל יחידת המורשת והמוזיאונים

גיליון מס' 15

תשרי ה'תשפ"ב, ספטמבר 2021

חברי מערכת:

ד"ר עפר בורד

יוסף קיסטר

חני שחר פישמן

טל גרינברג גוזלן

עריכה לשונית: רותי ונעם אור

עיצוב גרפי: גרפיקה משהב"ט

בקרו באתר האינטרנט של יחידת המורשת והמוזיאונים

museums.mod.gov.il

חפשו אותנו ב

- יחידת המורשת והמוזיאונים

מה בחוברת

עמ' 2	מוזיאון בית "השומר" גבורת אביגדורוב מדור לדור	
עמ' 4	מוזיאון אסירי המחתרות - עכו מאסרם של נערי שוני	
עמ' 6	מוזיאון ההעפלה וחיל הים נוער מכה גלים	
עמ' 8	מוזיאון בית הגדודים "אנו נהיה הראשונים"	
עמ' 10	מוזיאון בית הפלמ"ח מרד השמיניסטים	
עמ' 12	מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב גימנסיה של לילה - על ארגון ה"הגנה" ובתי הספר	
עמ' 14	מוזיאון האצ"ל נער במחתרת - סיפורו של שלמה גולדהור	
עמ' 16	מוזיאון האצ"ל בתש"ח נוער בשורות האצ"ל	
עמ' 17	מוזיאון לח"י נוער הצללים	
עמ' 18	מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים צילה עמידרו - "אם ובת"	
עמ' 20	יוסף קיסטר נער בצבא הוד מלכותו ובשורות האצ"ל	
עמ' 23	מכתב למערכת	
עמ' 24	מפת המוזיאונים	
עמ' 25	פרטי קשר מוזיאונים	

מוזיאון בית "השומר"

גבורת אביגדורוב מדור לדור

"אבא,

תודה על הרוח החיובית והאהבה לאדם ולחיים אותם הענקת לנו."

בומצ'ק, 1999

כך מקדיש אברהם בומצ'ק אביגדורוב, בנם הצעיר של גד ורחל, בפתיחה לספר שכתב על משפחתו. הקדשה זו מסמלת יותר מכול את רוח "השומר" שעברה גם לצאצאי משפחת "השומר".

גד אביגדורוב נולד בברדיצ'ב, אוקראינה, ועלה לארץ בגפו בשנת 1905 בהיותו בן 15 בלבד. כשלא מצא עבודה ביפו עבר לבן שמן לעבוד בבית החרושת לסבון. שם פגש את שליחו של פרופ' שץ, אשר חיפש אנשים שילמדו את מלאכת הסתתות ואחר כך הוא עלה לירושלים ועסק בזה. בירושלים פגש את אלכסנדר זייד ויחזקאל חנקין.

זמן קצר לפני שהכריזו החברים על הקמת ארגון "בר גיורא" חלה גד ונשאר לעבוד בירושלים כדי לשלם את חובותיו. לימים סיפר אלכסנדר זייד כי "בעונה של חוסר עבודה היה גד מתהלך בחוצות ירושלים עמוס בכלי סידוד ושש לכל עבודה מקרית כמו סידוד, סבלות ועוד".

בחיפושיו אחר עבודה הגיע גד לסגרה, שם נחשף לראשונה לברלה שוויגר, אשר רעה את עדרי הפרות כשהוא חגור נשק וכדורים. כשנחתם חוזה השמירה עם המושבה מלחמיה (מנחמיה), נשלח גד עם עוד חבר לשמור על המושבה. הם לא הספיקו להתרחק והוצאה פקודה להגן על מסחה [כפר תבור]. על גד הוטל לסדר שני אנשים לכל בית במושבה לשם הגנה על האנשים והרכוש. זה קרה ביום ההכרזה על הקמת ארגון "השומר", יום שבו התקבל גד אביגדורוב לארגון.

בסגרה הכיר גד את יפה קוראקין, ובשנת 1913 נישאו השניים. חברי "השומר", עטורים בנשקים וכדורים על חזם, הגיעו לחתונה רכובים על גבי סוסות מקושטות. נפרשה חופה על ארבעה חודים של כידוני רובים. לאחר שבירת הכוס ירו השומרים שבעה מטחים והתחילו בריקודים. לקראת השעה עשר בלילה נעלמו לאט לאט השומרים שחזרו למושבות. גם גד החליף את בגדיו והלך לשמור על המושבה. יפה, שהחליטה לבוא איתו לשמירה, החליפה את שמלתה לבגדי עבודה, לקחה רובה והצטרפה אליו.

כמו שומרים רבים נדד גד בין המושבות לפי צורכי "השומר". כששמר על כרמי רחובות, ירו בו הגנבים ברגל מרובה ציד וניסו לדקור אותו בחרב. גד תפס את החרב בשתי ידיו, לקח אותה מידיהם והניס את הגנבים. במאמץ רב הצליח לשרוק במשרוקית ולהזעיק עזרה.

בשנת 1915 נשלחו גד ויפה למושבה מלחמיה [מנחמיה]. בחודש פברואר באותה השנה הותקפה המושבה ואחד התוקפים ניסה לחטוף את עכסה, בתם התינוקת. יפה נאבקה בתוקף, נפלה ונחבלה קשות בראשה. גד, שבאותו הזמן ישן, התעורר מהצעקות, הסתער על התוקף וגירש אותו.

בשנת 1916 היו גד ויפה ממקימי כפר גלעדי. יפה חלתה בשחפת וגם אחד מהילדים חלה, וזמן קצר אחר כך מת. יפה לא התאוששה ממותו. בשנת 1919 נפטרה יפה וגד נשאר עם שני ילדים קטנים.

לאחר מאורעות תל חי עבר גד לטבריה לעבוד בסלילת כביש טבריה-צמח. בזמן עבודתו הגיעה אחותה של יפה לטפל בילדים הקטנים לאחר שאחד מהם חלה ונזקק לטיפול צמוד. בחול המועד סוכות תרפ"א עלתה משפחת אביגדורוב עם משפחות נוספות לכפר גלעדי, במטרה לשקם את היישוב. זמן קצר קודם לכן נשא גד לאישה את רחל גיטו בטקס צנוע בבית הוריה בסגרה. לאחר בואם לכפר גלעדי נפטר עוד ילד - גדליה, ונשארה רק עכסה, בתה של יפה.

עם הקמת גדוד העבודה החליטו גד ורחל לחזור לטבריה והוא חזר לעבוד בסלילת כבישים. משהסתיימה עבודתו בחרו לעבור למושבה מצפה, שבה נולדו נחמיה, צופיה ואברהם - בומצ'ק.

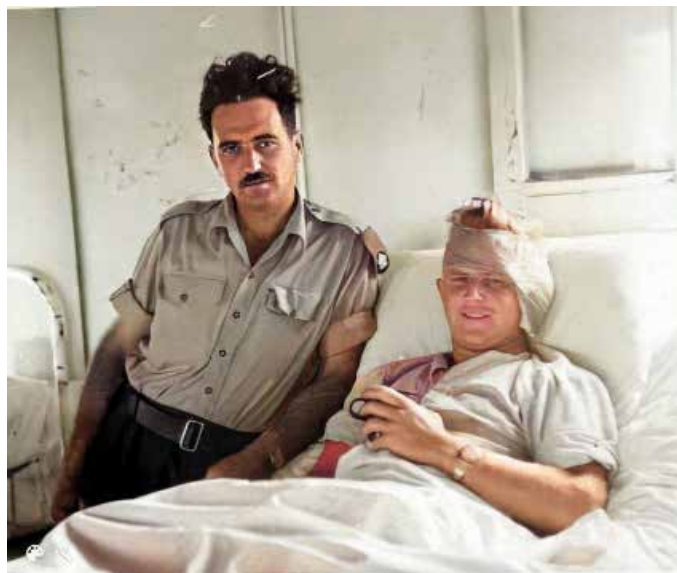

מימין לשמאל: עכסה, יפה וגד אביגדורוב. מאוסף מוזיאון "בית השומר".

בשנת 1947 הגיעו חברי פלמ"ח למקווה ישראל שם למד בומצ'יק, במטרה לגייס את בני הנוער לגדודי הנוער של ה"הגנה". בתום לימודיהם עברו החברים להכשרה המגויסת של הטיבת יפתח ברמת יוחנן. מספר בומצ'יק: "פעולת הגמול הראשונה שבה השתתפתי הייתה לאחר רצח 39 פועלים בבתי הזיקוק במפרץ חיפה... התכנסנו במועדון הנוער [ביגור] לקבלת תדרוך על הפעולה ומטרותיה. המטרה הייתה שני כפרים ערביים ליד היישוב נשר... לאחר התדרוך קיבלנו נשק והעפלנו במעלה ההר... הכוח שלנו פרץ לכפר בלד א-שייח' ואילו כוח של חי"ש חיפה פרץ לכפר חוואסה. לאחר הקרב חוסלו שבעים מהרוצחים. לנו לא היו נפגעים אך מכוח החי"ש היו."

ב-17 במרץ 1948 הגיע מידע ל"הגנה" שמפקד הכוחות הערביים בחיפה יצא עם אנשיו ללבנון כדי להביא כמות גדולה של תחמושת ונשק לחיפה. הוחלט ליירט את המשלוח ובראש המבצע עמד משה כרמל. מספר בומצ'יק: "הוחלט להציב שלושה מחסומים כדי לחסל את השיירה או לתפוס חלק מהמשאיות ולהעבירן לקיבוצי הסביבה. מחסום ראשון הוקם בין ראש הנקרה לנהריה, מחסום שני הוצב ליד עין המפרץ ומחסום שלישי במבואות קריית מוצקין. [במחסום זה הוצב בומצ'יק] לאחר שערביי עכו ערכו חאפלה לכבוד הגיבורים, יצאה השיירה לכיוון חיפה... המחסום השני גם לא הצליח לעצרה אך רוכב אופנוע, איש ה"הגנה" אשר חיכה להם ביציאה מעכו, הצליח לזהותם ודהר לכיוון המחסום שלנו... פנחס זוסמן המפקד הורה להתכונן ודני הרפז ומיכה שני משכו חבל שאליו היו מחוברות חביות אשפה ריקות וסגרו את הכביש... השיירה נעצרה ופתחנו מיד באש מכל הכיוונים... תוך כדי קרב התפוצצה אחת המשאיות העמוסה בשלושה טונות חומרי נפץ ופגזים. נועם ועמנואל נהרגו ואני עפתי איזה עשרים מטר ונקברתי בחול כמו לפיד בוער ונפצעתי קשה. מהשיירה לא נותר זכר, הכול התעופף באוויר."

בומצ'יק שנחשב למת הועבר לחדר קירור של ביה"ח רוטשילד בחיפה עם חבריו. "זה מה שסיפרו לי אחר כך, כי הייתי מחוסר הכרה, כמובן. למעשה נחשבתי למת. באיזה שהוא שלב השמעתי קול ומיד העבירו אותי לביה"ח בורוכוב. היה לי סדק בראש, שטף דם, שיתוק ביד ורגל שמאל, שבר בלסת, פגיעה באוזניים והמון כוויות בכל הגוף". בומצ'יק שכב כשלושה שבועות עד שהתעורר ועוד שלושה חודשים עד לשיקום. על גבורתו הרבה מול האויב קיבל בומצ'יק עיטור גיבור ישראל. בנימוקי צה"ל למתן האות נכתב: "ביום האירוע בקריית מוצקין, נמנה טוראי אברהם אביגדורוב עם היחידה שהסתערה על שיירת מכוניות של האויב, עמוסות נשק ותחמושת. הוא קפץ על הכביש אל מול השיירה ובירייה מהמותן בתת-המקלע שלו חיסל שני מקלעי ברן של האויב בטווח מגע. בכך חרף את גורל הקרב לטובתנו אך הוא עצמו נפצע בפעולה זו בהתפוצצות". בספרו "גיבורי ישראל ב" כותב ראובן אבינעם על בומצ'יק: "לגבי אברהם יש באות זה משום סמל להמשכייתה של הגנת הארץ וכיבוש אדמתה אשר אהב, כי אהבה זו ירושה היא לו מאבי השומר, אהבה אשר הייתה בדמו ונפשו."

בומצ'יק ואחיו נחמיה אביגדורוב. התמונה עובדה בצבע. באדיבות המשפחה.

במאורעות 1936 היה גד אחראי על השמירה במושבה מצפה. תוך כדי שמירה כנגד התקפת הערבים נורה גד ונהרג. מספרת עכסה, "יצאתי לשאול את הגברים שהסתובבו ברחוב איפה אבא. הם התחמקו ונמנעו מלספר לי את האמת... עוד שעה חלפה ובאו מפקדי ה"הגנה" ובישרו לנו את הבשורה המרה. אבא נהרג תוך כדי קרב עם הערבים. עולמי חשך עלי, את מיטב מרצו נתן אבא למולדת, שמר ולחם, בזיעת אפו ממש הביא לחם לביתו ובאיזה תנאים? והיה שמח בחלקו... המונים באו ללוותו, אך לנו אין נחמה, הבית ריק, עצוב וקשה להתאבל."

בניו של גד המשיכו את מורשתו. עוד בהיותו בן 16, היה נחמיה יוצא עם נבוט לרעות את הפרות ופעם אחת גירש שלושה גנבים בחבטות. את הסוסות עם החיטה הגנובה והמגלים החזיר למושבה. בשנת 1941 התגייס נחמיה, בנם של גד ורחל, לפלמ"ח, והתאמן לקראת פלישה אפשרית של צבא "וישי" לארץ ישראל. באחת הפעמים שנחמיה בא לבקר את המשפחה הביא עמו חבר. על כך מספר בומצ'יק: "לאחר שאכלו ושתו יצאו השניים למחסן בחצר המשק ואני בהיחבא הצטני לראות מה המטרה הסודית אשר לשמה באו. נחמיה הזיז חבית של תערובת ומתחתיה היה מכסה עגול, לאחר הורדת המכסה הוציאו משהו שלא הספקתי לראות כי נאלצתי לברוח שלא יתפסו אותי. אך מאוחר יותר, כשנחמיה לא היה בבית, גיליתי שמתחת לחבית יש עוד חבית עם אקדחים, רימונים ועוד כלי משחית". בהמשך שימשה חבית זו את כ"ג יורדי הסירה שנעלמו בדרכם לפעולת פיצוץ בתי הזיקוק בטריפולי, לבנון.

מוזיאון אסירי המחתרות עכו

מאסרם של נערי שוני

עורכי הדין מקס זליגמן ומקס קריצמן, שנודעו כפרקליטיהם של אסירי האצ"ל מאז מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט. בבואם לאולם בית הדין הופיעו כל הנאשמים בתלבושת אחידה כפי שנאמר להם - חולצות לבנות, מכנסי חאקי וכיפות צבעוניות על ראשיהם. הנאשמים הושבו על ספסלים בשלוש שורות, לפי סדר שקבע בית הדין. מאחוריהם ישבו הוריהם ועיתונאים שבאו לסקר את המשפט. לפני שולחן השופטים היו 44 מוצגים לביסוס האשמה.

בשעה 11:30 נכנסו השופטים והתובע הקריא את כתב האשמה. לשאלת אב בית הדין השיבו כל האסירים בזה אחר זה: "לא אשם". בשלושת הימים הראשונים העידו עדים מטעם התביעה. כל אחד סיפר על המאסר, לפי התפקיד שמילא במבצע.

לאחר שמיעת העדויות בחרו אסירי שוני להיענות להצעת בית המשפט בדבר זכותם למתן הצהרה. ראשון המצהירים היה יהודה בנצנברג, שבנאום בן 45 דקות הוכיח "כי השלטון הבריטי הפך את הארץ לחבית אבק שרפה העלולה להתפוצץ בכל רגע". אחריו השמיע את הצהרתו דוד קירפיצניקוב, אשר בראשית דבריו טען כי בית המשפט אינו צריך להסתפק רק בקביעת העובדות הנוגעות לכתב האשמה, אלא להביא בחשבון גם את טיב הנאשם, את טוהר מניעיו ואת הרקע למעשהו: "המצפון שלנו והכרת החוק שלנו קובעים, כי כל יהודי בארץ ישראל לא רק רשאי, אלא אף חייב להחזיק נשק להגנתו הוא ולמלחמה בשלטון הדיכוי...".

אחריהם עלו כל הנאשמים. חלקם העמידו במרכז הצהרותיהם את נושא השואה ואת שיתוף הפעולה של האצ"ל עם בריטניה במלחמה. הנאומים כללו גם האשמות על מדיניות בריטניה בארץ ישראל, שהייתה לתפיסתם ממשיכת דרכה של גרמניה הנאצית. נושאים נוספים שעלו ונגעו ברקע המשפט היו הוויית הגולה, מטרותיה של הציונות המדינית, ההתכחשות הבריטית להצהרת בלפור ולמנדט, בעיית ערביי ארץ ישראל וכיו"ב.

הצהרותיהם ונאומיהם של עשרים אסירי שוני בבית הדין הצבאי, צורת הופעתם והופעת עדיהם, עשו את משפטם למרשים ביותר מכל משפטיהם של אנשי המחתרות בארץ עד אז. לא מעט תרמו לכך גילם הצעיר של הנאשמים והעובדה שרובם הגדול היו בני משפחות המרוחקות מחוגי "התנועה הלאומית".

ב-16 באוקטובר הובלו הנאשמים לבית המשפט בליווי מתוגבר של כוחות משטרה. באולם נמצאו הורי הנאשמים ורבים מקרוביהם. אב בית הדין הקריא את גזר דינם. הוא הודיע ששנים-עשר מן הנאשמים נידונים לשבע שנות מאסר, אחד לשש שנים, שלושה לחמש שנים, אחד לארבע שנים ושתי הצעירות וצעיר נוסף - לשלוש שנות מאסר. מידות העונש נקבעו בהתחשב בגילם של הנאשמים. כמו כן המליץ בית הדין להעניק לכולם יחס מיוחד. לאחר הקראת הדין קמו כל הנאשמים ושרו את "התקווה", ולאחר מכן הוחזרו לבית הכלא.

בקיץ 1945 נערך בשוני (היום: "פארק ז'בוטינסקי" שליד המושבה בנימינה) קורס מפקדים מספר מ"ב של הארגון הצבאי הלאומי (האצ"ל) בהשתתפות 18 צעירים ושתי צעירות. מפקד הקורס היה דוד טהורי, חבר מפקדת האצ"ל. כמדריכים שימשו יעקב גולדברג, יואל קמחי, זוסיה קרומיס ומנחם שיף. רוב המשתתפים בקורס היו ילידי הארץ, נוער לומד, שהוריהם לא ידעו על השתייכותם לארגון.

בבוקר ה-16 באוגוסט 1945 הגיעה המשטרה הבריטית לשוני. השוטרים, שהיו מזוינים באלות, באקדחים, בתת מקלעים ובמקלעים הקיפו במהרה את הרחבה שבה נמצאו עשרים הצעירים. מפקד הקורס וארבעת המדריכים הצליחו להתחמק ואיש לא הרגיש בבריחתם. ניתנה להם פקודה סודית שלא ליפול לידי המשטרה.

הצעירים נעצרו והובלו לתחנת המשטרה בעתלית. תחילה סברו כי אפשר יהיה להחזיקם במעצר רק על פי חוקי החירום, היות שהוכחות נגדם אין, כי דבר לא נמצא באזור שוני בעת תפיסתם. אולם, כאשר הוכנסו בזה אחר זה למשרד המשטרה והוקרא באוזניהם כתב האשמה, נודע להם כי בקרבת מקום מעצרם נמצאו 14 אקדחים, 2 רובים, 2 מכונות ירייה, למעלה מ-200 כדורים, 4 רימוני יד, כמות גדולה של חומרי נפץ וחלקי פצצות, פתילי השהייה, בקבוק חומצה, ג'לניט וארגזים שהכילו חומרי הדרכה בכמה שפות. הם הואשמו בהחזקת נשק.

בחקירתם הכחישו את האשמה. כל אחד מהם נתן הסבר משלו על הימצאותו בשוני. לאחר מכן הועברו הגברים לבית הכלא בעכו והנשים לבית לחם.

כאשר מלאו שבועיים למאסרם ביקר אצלם עורך הדין מקס קריצמן. יחד הם קבעו את קו ההגנה במשפט. הם קיבלו הודעה באמצעות אברהם שיין, חבר פלוגת העבודה של בית"ר בראש פינה שנעצר ב-1938, כי בזמן שנותר להם עד לתחילת משפטם עליהם להתכונן למשפט ולקראו ספרים על ידיעת הארץ, תולדות העם, חיי ראש בית"ר וכו'. כמה ימים לפני המשפט חזר וביקר אצלם עורך הדין קריצמן והביא להם הוראות סופיות לקראת המשפט. הם נדרשו להופיע בתלבושת אחידה.

משפטם של "נערי שוני" החל ב-18 בספטמבר 1945. הנערים הוסעו לבית הדין בחיפה בשתי מכוניות נפרדות. בראש השיירה נסע משוריינ כבד ובו שישה שוטרים בריטים. משוריינ נוסף נסע בסוף השיירה. המשפט התקיים במנוזר הצרפתי אשר על הכרמל, וסגנוניהם היו

בתמונות נערי שוני במחנה המעצר בעתלית.
באדיבות מכון ד'בובינסקי

בבית הכלא הועברו כקבוצה לתא 27. כיוון שנהנו מיחס מיוחד, ניתנו להם הקלות שונות: הם קיבלו מיטות ומזרנים, הוסיפו להם שולחן, לחלקם אף הרשו לקבל מזון מהוריהם ובתאם היו קומקום ופרימוס אשר אפשרו להם להרתיח תה בכל עת. גם האפשרות להזמין אוכל מבחוץ עמדה לרשותם ואסירי שוני נהגו לערוך מסיבות שבת וסעודות כיד המלך. דינם של אסירים בעלי יחס מיוחד היה שונה מאסירים רגילים מבחינות רבות. הם היו רשאים לגדל את שערם ולהתגלח כאוות נפשם והיו פטורים מהחובה ללבוש את מדי בית הסוהר. ולמרות זאת חובת העבודה חלה גם עליהם.

ששת השבועות שבין מתן גזר הדין ואישורו בידי מפקד הצבא בארץ עברו עליהם בהסתגלות לאורח החיים של האסירים השפויים. ב-29 בנובמבר נודע לאסירי שוני כי מפקד הצבא בארץ אישר שינויים קלים בגזר דינם. שניים שוחררו, ודינם של אחרים הומתק.

יום למוחרת נשלחו אסירי שוני לעבודה הבזויה ביותר בבית הכלא, קליעת סלים. לאחר שסירבו להמשיך בעבודה זו הם תבעו ממנהל הכלא גרנט כי יאפשר להם לעבוד רק במחצית הראשונה של היום ואילו במחצית השנייה יאפשר להם ללמוד. משסירב האחרון להיענות לדרישתם, הועברו שבעה נערים לצינוק. נערי שוני פתחו בשביתת רעב ובתגרות עם השוטרים הבריטיים.

בינתיים התייצבה לפני מנהל הכלא משלחת מטעם יתר האסירים היהודים שישבו באותה עת בכלא, ושטחה לפניו את תביעותיהם של כלל האסירים שתמכו באסירי שוני. אחר דין ודברים נעתר מנהל הכלא גרנט לבקשתם, והודיע כי הוא מוכן לשחררם מעבודה בשעה 11, בתנאי שיסיימו עד אותה שעה את מכסת העבודה שנקבעה להם. גרנט ידע כי אי מילוי תביעות האסירים ימיט עליו צרות צרורות, וכי לא מובטח לו שידו תהיה על העליונה במלחמה מולם. עד כדי כך הרחיק לכת בווייתוריו, עד שאפשר לקרובת משפחתו של אחד מאסירי שוני להכניס לתאם מקרר.

בואם של ה"שוני בויס", כפי שנקראו בפי כול, הביא ללא ספק למ הפכה בהלך מחשבתו של מנהל הכלא גרנט וביחסו לאסירים היהודים, ובישר מהפכה גם בסדרי בית הכלא. ואכן, גם נערים תרמו בפעילותם במחתרת למאבק בשלטון הזר.

כתבה: חני שחר פישמן

מוזיאון ההעפלה וחיל הים

ע"ש דוד הכהן נוער מכה גלים

הפלוגה הנהריינית של הפלוגה הימית, שהורידו את כל המעפילים לחוף, ולאחר מכן הבריחו אותם ליישובי הסביבה. בשירו של נתן אלתרמן "נאום תשובה לרב חובל איטלקי", שנכתב אחרי הגעת האונייה, מזכיר אלתרמן את נערי הפלוגה מנהרייה:

"אָנְסְפּר לָךְ אַז כִּי פְתוּחִים הַשְּׁעָרִים.

כְּכֵן מְזַמֵּן נִפְתָּחוּ, חַי שְׁמַיִם!

וּפְתָחָה אוֹתָם זֶה חֲבֵרַת הַנְּעָרִים

שֶׁעֲמָדָה אוֹתוֹ לִילָה בְּמַיִם."

פלוגת הנערים לא עסקה רק בהורדת מעפילים. אותו גרעין של בני נוער, אשר רכש ידע בכל הקשור לניווט, ימאות וספנות במסגרת שיעורים תיאורטיים ובאמצעות התנסות בשיט ובהפלגות שקיימה הפלוגה, היה לגרעין האנושי שממנו צמחו מלווי אוניות המעפילים ומפקדיהן בשנים מאוחרות יותר. נראה כי אפשר לומר שמתוך הפלוגה הימית של הפועל צמחו אנשי מפתח במפעל ההעפלה וראשיתו של חיל הים. אחד מהם הוא שמואל טנקוס (טנא) ממפקדי חיל הים בשנות החמישים, שבראשית שנות השלושים הצטרף לפלוגה הימית כחניך ועד מהרה היה למדריך. בסוף שנות השלושים יצא לאירופה וליווה כמה אוניות מעפילים בהפלגתן ארצה. בתום משימת הליווי של אוניות המעפילים חזר טנקוס לארץ ושימש כרכז ההדרכה של הפלוגה הימית של הפועל בתל אביב.

אימוני הפלוגה הימית של הפועל בירקון, ת"א. מאוסף מוזיאון ההעפלה וחיל הים

בחודש מרץ 1948 ניתנה הפקודה להקמתו של השירות הימי, אשר עם הקמת צה"ל היה לחיל הים. היום נראה לנו טבעי שלמדינת ישראל יש זרוע צבאית האמונה על שמירת הביטחון בזירה הימית, אולם בימי "המדינה שבדרך" לא היה הדבר מובן מאליה.

ראשית הפעילות הימית העברית המאורגנת בארץ ישראל נראתה כבר בשנות העשרים. פעילות זו הלכה והעמיקה בשנות השלושים, אך רק עם ראשית ההעפלה בשנת 1934 אפשר היה להבחין בניצינים ראשונים לבניית כוח מגן ימי.

כבר בשנות העשרים החלו לקום בארץ אגודות ימיות ותנועות נוער ימיות שהכשירו צעירים לפעילויות ספורטיביות כדוגמת שחייה ושיט. אחת מהן, ואולי זו ששימשה כבסיס הרחב ביותר ליצירת גרעין אנושי לכוח מגן ימי, הייתה הפלוגה הימית של הפועל, הידועה גם בשם "הסקציה הימית".

הפלוגה הימית של הפועל נוסדה בתל אביב בשנת 1928 ומטרתה הראשונית הייתה עידוד השחייה והשיט. פעילות הפלוגה התנהלה על גדות הירקון, שם גם נבנה הצריף שנודע בשם "הצריף של הפועל", אך עד מהרה קמו סניפים במקומות נוספים בארץ כדוגמת נהרייה, חיפה, טבריה ועוד.

בראשית שנות השלושים הצטרפה קבוצה של בני נוער לפלוגה, אשר חלקם היו חברים בתנועות נוער כדוגמת "השומר הצעיר", "הנוער העובד", "המחנות העולים" וצופי ים עבריים. תחילה היה מדובר בבני נוער תלמידי תיכון, אולם מן העדויות עולה כי בשלב מאוחר יותר הצטרפו אליהם גם בני נוער בגיל 12-13.

בשנת 1934 הגיעה ארצה אוניית המעפילים "ולוס" אשר בישרה את ראשית ההעפלה המאורגנת לארץ ישראל. משלב זה היו חברי הפלוגה, ובהמשך גם בני הנוער שהצטרפו אליהם, לבעלי תפקידים באותו המפעל. חלק מחברי הפלוגה היו למלווי ההפלגות של אוניות המעפילים הראשונות ואילו בני הנוער עסקו בעיקר בהורדת המעפילים לחוף. משימת הורדת המעפילים הטילה על המורידים אחריות רבה על המעפילים, ולזה התווסף הסיכון להיתפס בידי הבריטים.

אחת מהפרשיות המפורסמות הקשורה להורדת מעפילים בחופי הארץ היא הורדת מעפילי האונייה "חנה סנש" בחוף נהרייה בדצמבר 1945. האונייה עלתה על שרטון בקרבת החוף וחברי הפלוגה הימית של הפלמ"ח (פלי"ם) החלו מורידים את המעפילים. אך כאשר נודע כי הכוחות הבריטים מתקרבים, היה עליהם לסגת. מיד הוזעקו נערי

יהודים בכללם... (ישראל גלילי, רמ"א)

הסקציה הימית של הפועל, כולל בני הנוער שבה, הייתה לאחד מעמודי התווך החשובים בבנייתו של חיל הים. רבים מאנשי הפלוגה הימית של הפלמ"ח (פלי"ם) שהתגייסו לחיל הים הישראלי היו בנעוריהם חברים בסקציה. בני נוער רבים נוספים שהשתתפו בפעילות הסקציה במהלך שנות הארבעים המאוחרות הצטרפו לשורות חיל הים בהמשך.

** צוות מוזיאון ההעפלה וחיל הים מבקש לאתר חומרים על פעילות הפלוגה הימית של הפועל. במידה ובידכם חומרים, נשמח לקבלם.

סירת האימונים "דב הוז", תצוגת מוזיאון ההעפלה וחיל הים

מקורות:

הימיה - אסופת סיפורי הפלוגות הימיות, עורך: שמשון בובר, 2004.

תלם בים - סיפורו של אלוף (מיל) ביני תלם, אמוץ שורק, אחוה הוצאה לאור, 2009.

שמואל טנקוס - מהירקון עד חיל - הים, צדוק אשל, משרד הביטחון, 2003.

באותן השנים נחשפו לפעילותו ואישיותו רבים מחניכי הפלוגה, אשר שנים מאוחר יותר סיפרו כי הוא היה מודל לחיקוי בעבורם. אחד מהם הוא בנימין (ביני) תלם, מי שיהיה מפקד חיל הים בשנות השבעים. תלם, יליד 1928, עלה ארצה בגיל 5. בגיל 13 הצטרף לסניף החיפאי של הפלוגה הימית, ועל השפעתה על מהלך חייו, כמו גם על דמותו של טנקוס, כתב בספרו: "ההצטרפות לסקציה [הפלוגה] הימית שינתה את חיי מקצה אל קצה. הפכתי להיות ממוקד וחד, ותחושות התסכול מבית הספר התחלפו בתחושות של אושר וסיפוק עמוק...". הוא מוסיף ומספר: "אישיות דומיננטית... היה בחור 'מבוגר' כבן 30, שבו נתקלתי לראשונה בקיסריה בשנת 1943, ואשר עתיד להשפיע מאוד על מהלך חיי. האיש הדריך את הקורסים הראשונים של אנשי הפלי"ם. קראו לו שמוליק טנקוס... טנקוס היה דמות מעוררת הערצה... טנקוס הרשים לא רק בזכות צניעותו, אלא בעיקר בזכות הידע האדיר שצבר בתחום הימאות..." ("תלם בים", עמ' 35-36).

ביני סיפר על שלל החוויות שצבר בפלוגה לצד המדריך טנקוס ובהן הפלגה קשה מחיפה לאלכסנדריה שבמצרים בסירת האימונים "ארלוזורוב", ועל הקורס הימי שנערך בקיץ 1943 בקיסריה, שבמהלכו למדו ניווט, קשרים וימאות והתאמנו לראשונה בסירות אימונים של הפלי"ם מסוג לווייתנית. אחת מן הסירות הייתה ה"דב הוז", אשר עליה התאמנו בשנת 1941 כ"ג יורדי הסירה. נוסף לאימונים שימשה ה"דב הוז" להורדת מעפילים, וכיום היא מוצגת במוזיאון ההעפלה וחיל הים.

מדריך נוסף שאליו נחשף ביני תלם במסגרת הקורס הימי של הפלוגה היה מרדכי (מוקה) לימון. מוקה הצטרף לפלוגה בהיותו בן 15 ובגיל 19 כבר היה למדריך בעל ניסיון ימי עשיר. בשנות החמישים התמנה למפקד חיל הים, והוא רק בן 26. ביני ממשיך ומספר "...המדריכים שלנו היו מבוגרים מאיתנו בכמה שנים בלבד... אבל אנחנו הסתכלנו עליהם בהערצה, שותים בצמא את סיפוריהם על לידתו של הפלי"ם, אגדות על סערות בים, ניווטים מסובכים לאורך החופים ועוד..." ("תלם בים", עמ' 40)

ב-17 במרץ 1948 ניתנה הפקודה להקמתו של השירות הימי שחודשיים לאחר מכן יהיה לחיל הים. בפקודה נכתב בין היתר:

"...השירות הימי ייבנה בשורה הראשונה של היחידות הימיות של פלמ"ח; צעירים ששירתו בשעת המלחמה בצי; חברי האגודות הימיות ויורדי ים

כתבה: טל גרינברג גוזלן

מוזיאון בית הגדודים

"אנו נהיה הראשונים"

עם הגיעו למחנה פגש אנקורי את אשר דומיניץ שהיה אחד הפעילים הבולטים בפרמונטי. העצה הראשונה שיעץ לו דומיניץ הייתה: "בנה על היש, כי את היש יצרנו במסירות ובחירוף נפש. חיה את חיינו מהבוקר עד הלילה. הזדהה עמנו במעשה ובחלומות."

במהלך שהותו במחנה הוסיף אנקורי רבות ל"יש" שהקימו יושבי המחנה בעצמם.

בסיום הערב הראשון בפרמונטי הוא כתב שיר על היכרותו עם המחנה: "זו פרמונטי."

מופלאה מראשית כינונה אך דורכת במקום.

נוכח מציאות זו מה תפקידי? שואל ועונה:

תפקידי לרענן את ה"יש". לחדשו. לעדכנו ולהעשירו. להציעו קדימה. לעשותו עברי. להפכו ארצישראלי."

אנקורי הבין כי המטרה העיקרית שלו היא ארץ ישראל, ובזאת הוא התרכז. כל חיי המחנה היו במצב של המתנה לעלייה לארץ ישראל.

בבקרים הוא הרצה בכיתות על ארץ ישראל ובערבים נפגש עם חניכי תנועות הנוער וניהל איתם דיונים על בעיות העם, הארץ והציונות.

לאחר כל מפגש עם הנוער במחנה היה אנקורי מתהלך שקוע בהרהורים. לקראת סיום תקופתו כשליח בפרמונטי גילה לכולם את הרעיון שנקרם במוחו לגבי הנוער. כדי להצמיח את הנוער הוא קרא להוציא אותו ואת מדריכי התנועות ממעגל התלות במחנה, ובמקום זה להקים חוות הכשרה במקום אחר בדרום איטליה. את הרעיון לקח אנקורי מחברות הנוער העולה שנסדו ביוזמת הנרייטה סאלד בקיבוצים ברחבי ארץ ישראל. מחצית מסדר היום בחווה תוקדש ללימודים, שעיקרם עברית וידיעת הארץ, והמחצית השנייה תכשיר אותם לחיי חקלאות, עבודה, ואולי אף חיי קיבוץ.

הנוער המופתע שמע את הרעיון שלו והתרגש מן האפשרות להיות חלק מההכשרה הראשונה באירופה לעליית ניצולים צעירים ארצה. כאשר הבינו הנערים והנערות שהם יהיו בוני החווה הראשונים ומעצביה, הם פצחו בשירה ספונטנית:

"אנו נהיה הראשונים"

כך אמרנו אח אל את,

אנו נהיה בין הבונים,

נט המיתר, נט אנך."

הכשרת ראשונים, 1944, מתוך ספרו של צבי אנקורי: "כדקל במדבר"

במלחמת העולם השנייה התנדבו לצבא הבריטי למעלה מ-30,000 איש ואישה בני היישוב היהודי בארץ ישראל. לבד מהלחימה עסקו החיילים בסיוע ליהודים שאותם פגשו במהלך המלחמה ואחריה.

המפגשים עם חיילים מארץ ישראל היו בעבור הניצולים מקור להרגשת חופש אמיתית המלווה בתקווה ראשונית לאפשרויות העתידיות. הם התרגשו לגלות שחיילים יהודים נלחמים בגרמנים, ויתרה מזאת שהם מגיעים מארץ ישראל.

החיילים סייעו לניצולים בכל הנדרש, החל מלבוש ומזון וכלה בסיוע בהגעה לערי נמל בדרכם לארץ ישראל כחלק מפעילות תנועת "הבריחה".

אחת הפעילויות החשובות במסגרת הסיוע התרחשה כאשר הניצולים שהו עדיין באירופה. בזמן שחיכו לעלייתם לארץ הכינו אותם החיילים לחיים הצפויים להם בארץ ישראל. תשומת לב מיוחדת בהכנה לקראת העלייה הוקדשה לילדים ולבני הנוער.

אחת היחידות שפעלו בקרב הניצולים הייתה פלוגת התובלה 178, ואחד מחייליה היה צבי אנקורי.

אנקורי עלה לארץ מפולין בהיותו בן 17. בין שאר הנושאים שלמד באוניברסיטה העברית הוא למד גם איטלקית, שפה ששימשה אותו בהמשך. ב-1941 התגייס לצבא הבריטי והוצב כאמור בחיל התובלה, פלוגה 178.

בעת ששהתה הפלוגה בצפון אפריקה, הקים צבי בית ספר בבנגזי שבלוב וניהל אותו, ובהמשך נשלחה הפלוגה לדרום איטליה.

המחנה הראשון שאליו הגיעה הפלוגה היה בעיר טרנטו. בעודו יושב באוהל במחנה הגיע אל אנקורי אחד המפקדים והורה לו להתכונן לנסיעה. "נסיעה לאן?" שאל אנקורי ונענה, "לפרמונטי". המשיך אנקורי ושאל: "היכן היא הפרמונטי שלך?" ונענה, "אל תלגלג. בעוד שלוש שעות היא תהיה שלך."

וכך אכן היה. אנקורי נשלח למחנה פרמונטי, שנמצא בקצה המגף האיטלקי, והיה הראשון ממתנות הריכוז האיטלקיים הגדולים ששותררו.

אנקורי היה הראשון מטעם היחידות העבריות באיטליה שנשלח למחנה ריכוז ששותרר, וכששאל מהי הגדרת תפקידו נאמר לו ש"איש לא התנסה ואל תצפה לעצות מאיש. אתה תיצור את התפקיד לפי הבנתך, כשם שיצרת מודל של בית ספר עברי בבנגזי, אלא שהפעם בקנה מידה גדול פי עשרה..."

שיעור בהכשרת "ראשונים". באדיבות ארכיון צה"ל

שנים אחר כך כתב רס"ר הפלוגה: "אי אפשר היה שלא להשתאות מהשינוי המיידי והרב שחל בבני הנעורים שהשתכנו בבית. אבן הבוחן לשלב הראשון של גיבושם הייתה אולי השפה. שמעו שם הרבה איטלקית וגרמנית, הלשונות שהנוער הביא מפרמונטי, אבל השפה העברית התחילה להשתלט במהירות מפתיעה."

כחודש וחצי לאחר שהוקמה החווה הגיע לבקר בה משה שרתוק (שרת) שהיה אז ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ויחד עם הנערים עלה לגג הבניין כדי להניף את דגל הלאום. הייתה זו הפעם הראשונה שהדגל הונף באיטליה בגאון ובלוויית שירה אדירה של "התקווה".

כמה חודשים לאחר שהותו בפרמונטי נשא אנקורי דברים במסיבת שבת של הפלוגה, והם פורסמו אחר כך בעלון החייל העברי:

"... באותה מסיבת שבת לפני כשלושה וחצי חודשים, שבה מסרתי כעין סיכום לפעולתי בפרמונטי, הצעתי להקים חוות הכשרה לנוער עברי אשר נוציאנו ממחנות הריכוז - לא האמנתי ולא פיללתי כי אזכה למה שזכיתי, כי אאושר לחדור למחנה ריכוז, לזרוע זרע ציון בקרבו ולהוציא מתוכו קבוצה של נוער - בעצם את כל הנוער בגיל 13-16 - לתת לנוער זה הכשרה וגם להעלותו ארצה. ואכן, היה בשבילי אותו יום גדול בעיר הנמל, יום עלותם של גאולי איטליה, היום המאושר ביותר בחיי, ויום גדול היה זה לחוות ראשונים."

בעקבות "חוות ראשונים" הוקמו חוות הכשרה נוספות.

בהמשך נשלח אנקורי לנהל בית ספר ברומא, ובשנה האחרונה למלחמה צורפה פלוגת התובלה שלו, פלוגה 178, לבריגדה היהודית.

חלק מבני הנוער מ"חוות ראשונים" הגיעו לארץ כמה חודשים לאחר שהיא הוקמה, וחלקם הגיעו לאחר כשנה. הנערים והנערות הגיעו מוכנים לחיי קיבוץ.

מקורות:

אנקורי צבי, כדקל במדבר, הוצאת "כרמל", 2002.

גלבר יואב, ספר ההתנדבות, כרך ג, הוצאת "יד יצחק בן צבי", 1983.

שיר החלוצים: "אנו נהיה הראשונים" - מילים: יוסף הפטמן

נוער פרמונטי ומדריכיו, 1944, מתוך ספרו של צבי אנקורי: "כדקל במדבר"

כתבה: ברקת עובדיה

בעקבות השיר הוחלט לקרוא לחוות ההכשרה "חוות ראשונים". אנקורי שהה במחנה פרמונטי כחודש וחצי.

כאשר נפרד מהמחנה קיבל אסופת מאמרי אהבה שהעניקו לו תלמידי בית הספר כמזכרת פְּרָדָה. רוב המכתבים שקיבל היו באיטלקית, השפה שאותה למד באוניברסיטה, אך אחד מהם נכתב בעברית:

"חבר צבי ידידנו, צר לנו מאוד כי תעזוב אותנו. אני בטוח שהרגשת גם אתה איך אנו אוהבים אותך. הנך חבר טוב מאוד ולימדת אותנו שירים כך יפים וריקודים כך שמחים..."

אנו מודים לך מעומק לבנו בעד הכול שעשית לנו ובכל נפשנו אנחנו מברכים אותך: שלום! להתראות בארץ ישראל!"

כחודש ימים הכינו ההורים, המורים ומדריכי תנועות הנוער את הנערות והנערים ליציאה לחווה.

אנקורי דרש שכל מדריכי תנועות הנוער יצטרפו לחווה וישתפו פעולה אלו עם אלו, גם מדריכי "הנוער הציוני" וגם מדריכי תנועת בית"ר. לאחר מסכת שכנועים הסכים נציג בית"ר יהושוע ציטרון הלוי לרעיון, והורה למדריכיו להיערך לדבר. לאחר שהחלה החווה לפעול ביקר בה ציטרון, וכך כתב עליה לאחר המלחמה: "הראשונה והיפה מכולן הייתה הכשרת 'ראשונים', גן עדן לילדינו. הילדים למדו ועבדו תחת השגחת מדריכיהם ושכחו את חיי הגלות והנדודים. אווירת ארץ ישראל והעברית שלטו בה..."

חיילי הפלוגה של אנקורי החלו לחפש אחר אתר מתאים לחווה. מחד רצו שהיא תהיה בקרבת העיר בארי, שבה שהו כמה יחידות ארצישראליות והיו בה גם משרדים של הסוכנות היהודית, ומאידך חיפשו סביבה כפרית שתתאים להכשרת הצעירים בעבודת האדמה.

לאחר כשבועיים של חיפושים נמצאה חווה נטושה בכפר גרומו שליד בארי. במרכז החווה עמד שלד של מבנה שדרש עבודת שיפוף נרחבת, ומסביבו חצר גדולה ובוסתנים. החיילים פעלו במרץ כדי להכשיר את המקום, וכחמישה שבועות לאחר שהגה אנקורי את הרעיון הגיעו לאתר שתי משאיות שהביאו מפרמונטי שלושים בני נוער ועשרה מדריכים.

סמוך לחווה שהתה יחידת המפות העברית ואחד מקציניה, הקצין ברסט, קיבל את בית הספר תחת חסותו וסיפק את הציוד הנדרש לבית הספר מיחידתו.

את המדריך החקלאי של החווה, משה יהודאי, משך אנקורי מפלוגה 178.

מוזיאון בית הפלמ"ח

מרד השמיניסטים

תנועת "הנוער העובד" התנגדה לסעיף מפלה זה. גם בתנועות הנוער הלומד, ובייחוד בתנועת "המחנות העולים" התגבשה מגמה בקרב חניכים שקראו להפסקה מיידית של הלימודים ולגיוס שכבת השמיניות לפלמ"ח.

בשנת 1943 התארגנה קבוצת תלמידי הכיתה השמינית [י"ב] מתנועות הנוער "הצופים" ו"המחנות העולים" אשר פרסמו כרוז שכונה "מכתב השמיניות".

הכרוז פנה אל מוסדות היישוב בדרישה לבטל את "הסעיף המיוחד" בצו הגיוס הכללי שפוטרו את הנוער הלומד משירות, ואל הנוער עצמו פנה בקריאה לעזוב את ספסל הלימודים על דעת עצמם ולצאת לגיוס לפלמ"ח, לצבא הבריטי או להתיישבות. במכתב מציינים הנערים כי תעודת הבגרות של הנוער צריכה להיכתב בעשיית ההיסטוריה, דהיינו בהתגייסות למערכה על ארץ ישראל.

כותבי המכתב הצהירו כי כדוגמה אישית יש בכוונתם לעזוב את ספסל הלימודים ולהתכונן בהכשרה שבקיבוץ אשדות יעקב לקראת גיוסם המלא לפלמ"ח, ובכך להביא ליצירת תנועה אחת גדולה וענפה, שופעת נעורים, לוחמת ובונה, היא תנועת ההכשרות המגויסות.

בדצמבר 1942, על רקע התקרבות הקורפוס האפריקני בפיקודו של הגנרל-פלדמרשל הגרמני ארווין רומל, לארץ ישראל ותרבות הידיעות על השואה באירופה, התכנסה חבורת תלמידי י"ב מבית הספר "תיכון חדש" בתל אביב, בצריף דולף בקיבוץ מעלה החמישה. את הטון נתנו שתי בנות - שרה (בתה של גולדה מאיר) ותמר (בתו של דב הוז), שקראו להפסיק את הלימודים ולהתגייס לפלמ"ח. גם תנועת "המחנות העולים" הכריזה על גיוס של כל הכשרותיה לפלמ"ח והייתה שקועה בוויכוח פנימי על השאלה הנוגעת להפסקת לימודיהם של חניכיה תלמידי השמינית. אליהם הצטרפו גם חניכי הצופים בתל אביב.

ההורים התנגדו למהלך. שאלת עזיבת הלימודים לא הושפעה רק מלחץ ההורים והמורים. גם בין החברים עצמם היו התלבטויות בנוגע לשאלה האם ויתור על תעודת הבגרות הוא המעשה הנכון.

ב-22 ביוני 1942 פרסמו מוסדות היישוב צו גיוס כללי לכל הרווקים והנשואים בלי ילדים עד גיל 45. הצו אפשר בחירה בין גיוס לצבא הבריטי לבין גיוס לפלמ"ח. בצו נכלל "סעיף מיוחד" שפטר מחובת הגיוס את תלמידי בתי הספר הלומדים לבגרות. סעיף זה הבדיל למעשה בין הנוער העובד, שחויבו על פי הצו לעזוב את מקומות העבודה ולהתגייס ובין הנוער הלומד שאמורים להמשיך את לימודיהם כרגיל.

בצוותא לתפקידי התגוננות.

...הננו קוראים לכם: הצטרפו אלינו!

אל תדחו יותר את גיוסכם והפסיקו את הלימודים מיד!

נתבע כולנו יחד ממוסדות החינוך והיישוב הפסקה כללית של הלימודים ויהי אשר יהי גורל תעודות הברגרות שלנו!

נהיה ראויים לתעודות הברגרות אשר ההיסטוריה העברית המרה תעניק לנו!

בואו בואו הכול!

שבט תש"ג

המכתב מתוך: זרובבל גלעד, ערך וכנס, **ספר הפלמ"ח**, כרך א', הוצ' הקיבוץ המאוחד, תשי"ג, עמ' 284-285.

כתבה: יפעת פריד

"מי יודע, אולי ברגע זה הם הורגים את אבי, אמי או מישהו אחר במשפחתי. ואני יושב כאן בשקט? אם יבוא מישהו וישאל: איפה היית, מה עשית אתה כשהם' הרגו את אביך, אמך, ואחיותיך בכל הגטאות, לא יאה מענה בפי. נכון! ארורה היד היהודית שאינה אווזת רובה בשעה זו!"

"אנו קבוצת תלמידים של המחלקות השמיניות, קמנו והפסקנו את הלימודים, ויתרנו על תעודת הברגרות, ויצאנו - להתגייסות. מצפוננו והכרתנו לא נתנו לנו יותר לחכות ולדחות את התגייסותנו. הידיעות המגיעות אלינו יום יום מהגולה - אינן נותנות מרגוע. חלפו ימי האבל של היישוב - למה שכך האבל, למה פג הזעם, ולא חדלה החורב החותכת את בשרנו? ... איך חיים אנו את השנה הזאת, שנת תש"ג, השנה האיומה ביותר בתולדותנו כאשר רוצחים את עמנו אברים אברים - וכלימה לא תכסה את פנינו, כי לא שינינו במאומה את אורח חיינו הרגיל? הנוער הארצישראלי, בן טיפוחיו של העם העברי - האם כה יאכזב? האם כה יהיה זר לעצמו, למולדתו, לעמו?"

האמנם לא נתבייש לשקר לעצמנו, כי רק זהו המעשה אשר בידנו לעשות עכשיו - להמשיך לשבת על ספסל הלימודים, ולעסוק בהכנה לברגרות? האם לא לחרפה תהיינה תעודות הברגרות הללו? האם אין אנו אומרים כי האשם ברצח הוא לא רק הרוצח אלא גם זה העומד מנגד ואינו מציל - ואנחנו עצמנו נעמוד מנגד?

והלא יש בידינו לעזור במלאכת ההצלה ובמלאכת ההגנה. הן כה דלים כוחות ישראל האחרונים כדי להגן, להציל ולבנות פה את המקלט לנשארים - האפשר עוד לוותר עלינו? ... הכול מחכה ומשווע לידיים עובדות - ומעטים, מעטים ההולכים.

האם לא נקראנו לבוא? על כל הקירות מתנוסס צו הגיוס הקורא לכולנו, נערים ונערות מבני 17 ומעלה לאפיקי ההתגייסות השונים. לנו מצפה היישוב. לנו מצפים רבבות רבבות מבני עמנו הנשחטים והנרמסים יום יום! ולמה אין הנוער זז? ולמה הוא ממשיך בשגרת חייו הרגילה?

אמנם לא הנוער לבדו אשם בשאננות הזאת, אשמים גם המוסדות הלאומיים שלנו, אשר הסדירו 'הסדר מיוחד' לתלמידי בתי הספר. הסדר המפלה את הנוער הלומד מהנוער העובד, הפוטר את הנוער הלומד מגיוס ממשי ומלא... יהיו מה שיהיו נימוקי המוסדות בהסדר מיוחד זה - אם נימוקי 'רחמים' דווקא כלפי הנוער בעל האמצעים, אם נימוקי משכורות למורים - צדק אין בו... האם נדרוש מנוער עובד שייתן את נפשו בגללנו, ואנחנו נשב ונלמד?

בכל כוחנו עלינו לתבוע מהמוסדות לבטל את ההסדר המיוחד לנוער הלומד... אולם האם נסתפק בתביעה הזאת בלבד ובאותו זמן נישאר לשבת על ספסל הלימודים? הן קודם כול נבטל את ההסדר המיוחד כלפי עצמנו!

חדורי הכרה זאת קמנו, קבוצת תלמידים ראשונה, הפסקנו את הלימודים והלכנו למשק אשדות יעקב כדי להתרכז יחד ולהתגייס

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

גימנסיה של לילה - על ארגון ה"הגנה" ובתי הספר

בית הספר הריאלי

קיץ 1939 היה סופו של גל המאורעות הארוך אשר כונה "המרד הערבי הגדול", שסער בארץ בשנים 1936-1939. יתרה מזאת, היישוב היהודי התמודד עם צרה מדינית חדשה בעקבות פרסום הספר הלבן השלישי, וכל זאת על רקע מצבם של יהודי אירופה, אשר הלך והחמיר נוכח עליית הנאצים לשלטון. ביישוב היהודי הייתה תסיסה עזה, גם בקרב הנוער, אשר נעשה מעורב יותר ויותר בפעולות ביטחון במהלך שנות המאורעות. כדי לתת מענה לנוער הצמא לפעילות הקימה מחלקת החינוך בהנהגת היישוב ביוני 1939 את מסגרת החג"ם. מטרתה הייתה "הכשרת הנוער לתפקידי ביטחון, באמצעות פיתוח מודעותו וכושרו". כך יצאו תלמידי בתי הספר התיכוניים מגיל 14 לאימוני שדה וסיירות, אגרוף וקפא"פ (קרב פנים אל פנים). האימונים הוגדרו כחלק מתוכנית הלימודים. הדבר החל ב-23 בתי ספר תיכון והתרחב בהדרגה לבתי ספר נוספים, כולל בתי ספר ערב.

ועדת החג"ם אשר ניהלה את המסגרת הזו כללה את נציגי מחלקת החינוך ואנשי הפיקוד העליון של ארגון ה"הגנה". במרכז הפעילות עמד מנהלו של ביה"ס הריאלי העברי בחיפה, ד"ר ארתור בירם.

חזונו, שאותו העלה על הכתב עם עלייתו לארץ ותחילת עבודתו בבית הספר היה: "מטרה אחת לנו - להקים דור של עוזרים חדשים לגאולת ארצנו ולשחרור עמנו... גם על ידי החינוך הגופני אנו מקווים לפתח את ההכשרה הציבורית והחברתית - כישרון לשליטה עצמית, התעמלות, ספורט ובעיקר טיולים..." כבר כמה שנים בטרם הוקם החג"ם באופן רשמי הנהיג בירם בבית ספרו תוכנית כזו, שזכתה לתמיכת מפקדת ה"הגנה" בחיפה; וכאשר הוקם, עמד בירם בראש ועדת החג"ם.

הגימנסיה העברית הרצליה. באדיבות הארכיון לתולדות ה"הגנה"

יום אחד בראשיתה של מלחמת העצמאות הבחינו חיילי משוריין בריטי בתנועה חשודה ליד השער האחורי של בית הספר החקלאי "מקווה ישראל". טנדר ישן עמוס צינורות וחלקי ברזל יצא בטרטור מהשער, ועליו כמה תלמידים ומורה. החיילים הבריטים מיהרו לעצור את הטנדר ולחקור את נוסעיו. המורה, לבוש בגדי עבודה כתלמיד, הצביע: "רואים את הצינורות? אנחנו יוצאים לתקן מנוע באר שהתקלקל. הכנו את החלקים הדרושים במוסד [בבית הספר], ואנו נוסעים להרכיב אותם." החיילים הבריטים הסתפקו בנימוק זה והניחו לטנדר להמשיך בדרכו, לכיוון חוסמסה. לא עלה על דעתם כי התלמידים והמורה יצאו לנסות את הנשק הכבד החדש מתוצרת מערך התעש של ארגון ה"הגנה", הוא המרגמה "דוידקה".

בתחומים רבים תרמו בני הנוער לפעילות ארגון ה"הגנה". אומנם ההצטרפות לארגון על פי חוקת הארגון משנת תרפ"ה הייתה אפשרית ליכל עברי ועבריה מגיל שבע-עשרה, אולם גם בטרם הגיעם לגיל זה פעלו צעירים וצעירות לסייע לארגון בתצפיות, בהעברת הודעות ובהדבקת כרוזים בערים ובמרחב הכפרי, וגם בשמירה בשדות. הגיוס והאימון של בני הנוער התחיל בבתי הספר.

הגימנסיה העברית הרצליה

הגימנסיה הייתה בית הספר התיכון הראשון בארץ שבו לימדו ולמדו בעברית בלבד! המבנה המרשים, דמוי מבצר שאליו עברה הגימנסיה בשנת 1909, ארבע שנים לאחר שנוסדה בביתו של המנהל ביפו, שימש באופן טבעי כמרכז הגנה. עם הקמת ארגון ה"הגנה", הייתה הגימנסיה למרכז החשאי הראשון בתל אביב, ועד לקום המדינה שימשה "מק"ל" (מקום לימוד) של הארגון. קורס המפקדים הראשון, שממנו צמח קורס המ"מים, נערך בה בשנת 1921, וגם שיעורי הנשק המאורגנים הראשונים. רבים מסגל עובדיה היו שותפי סוד, ביניהם אהרן כהן, אב הבית, וגם המורה להתעמלות ולגיון, ד"ר יונה שוורצפינגר, אשר הכשיר את תלמידי הכיתות הגבוהות לפעילות ב"הגנה" ולימד נושאי קשר ותרגילי סדר, ולעיתים אף שימוש בנשק. רבים מהתלמידים שיתפו פעולה בהתלהבות והגיעו בחשאי לאימונים שנערכו במקום בלילות. בני 17-18 יצאו לאימון מתקדם בתרגילי שדה, ואף השתתפו במטווחי רובים ואקדחים. בקיץ 1936 השתתפה קבוצה של כחמישים תלמידים ותלמידות מהגימנסיה בקורס מפקדי קבוצות.

בהמשך, כאשר החריף המתח הביטחוני בארץ, התמסד עוד יותר הקשר בין ארגון ה"הגנה" לבין תלמידי בתי הספר, עם הקמת מסגרת החינוך הגופני המורחב, הוא החג"ם.

מקווה ישראל

באותו הזמן, במקום אחר, פעלו מורים ותלמידים יחד גם בייצור נשק. היה זה בבית הספר החקלאי "מקווה ישראל".

זמן רב לפני מלחמת העצמאות היה "מקווה ישראל" בסיס לפעילות ה"הגנה", וכמעט כל אנשיו - פועלים, מורים, מדריכים ותלמידים - היו חברי הארגון. מיקומו המרוחק מהעיר הקל על פעילות ה"הגנה" בו; ומיקומו זה, בלב אזור יישוב ערבי, הביא לכך שבעימות חירום הייתה פעילות זו הכרחית. עם פרוץ מלחמת העצמאות, בעיקר מינואר 1948 והלאה, התחוללו באזור קרבות תכופים וקשים; כוח ערבי גדול התבסס בכפר אבו כביר הסמוך. הכפר היה מבוצר היטב ולא ניתן היה לפעול נגדו ללא נשק כבד, וקצין הנשק של פיקוד דרום מטעם ה"הגנה", אשר היה גם מורה למכניקה ב"מקווה ישראל", החל לתכנן נשק כזה. היה זה דוד ליבוביץ'. בסיוע תלמידיו מ"כיתת המכניקה" בבית הספר, אשר היו אחראים בימים רגילים על הטרקטורים והציוד החקלאי של בית הספר, בנה מרגמה כבדה שתוכל לפעול נגד יעדים מבוצרים. יחד איתם יצא לנסות את המרגמה - כפי שתואר בתחילת כתבה זו - בחולות חוסמסה.

אחד התלמידים שהשתתפו בניסוי, אלון הלוי, סיפר כי אף שבניסיון זה הגיע הפגז הראשון למרחק של 50 מטרים בלבד, קפץ דוד משמחה וצעק - "הצלחנו! הנשק בידינו!" ואכן, לאחר כמה שיפורים פעלה המרגמה בהצלחה בקרב לכיבוש אבו כביר ביום 13 במרס 1948. הנזק שגרמה היה מועט, אך השפעתה הפסיכולוגית הייתה עצומה; הערבים כינוה "פצצת אטום". במרגמה זו שכונתה לימים "דוידקה" השתמשו גם בפריצת הדרך לירושלים במבצע נחשון, בניסיון הפריצה לעיר העתיקה, ובשחרורן של חיפה וצפת.

הקשר רב השנים של ה"הגנה" עם המערכת החינוכית בארץ ישראל החל זמן קצר לאחר הקמתו של הארגון בשנת 1920. ההתחלה הייתה עם מורים ותלמידים שהגיעו לבית הספר בלילות כדי להתאמן, אחר כך אימונים של מורים ותלמידים לאור היום, לכאורה כהכשרה צופית, והשיא היה בהשתתפות בלחימה במהלך מלחמת העצמאות, אז הגיעו השיעורים והאימונים לשעת מבחן.

מקורות

דוד ליבוביץ', "כיצד נוצרה מרגמת דוד - הדוידקה", מתוך תעש במחנת, עורך אריה חשביה, משרד הביטחון 2003

יוסי פוגל, מקווה ישראל - תלמידים לוחמים בתש"ח

אלכס בוקסר, "הגדנ"ע בחיפה במלחמת העצמאות" (עבודה סמינריונית, בר אילן 2016)

מרדכי נאור (עורך ראשי), לקסיקון כוח המגן - ה"הגנה"

ארתור בירם, "פרוגרמה לכל שנות הלימוד", חיפה תרע"ד, מאתר ביה"ס היראלי

יוסף ארגמן (עורך), ואלה המקומות - מאה אתרי ה"הגנה" (משרד הביטחון, 2000)

כתבה: נעמה אוחנה-ארום

מסגרת זו הייתה גלויה וחוקית, כפעילות ספורטיבית - וזאת בשונה מגדודי הנוער של ארגון ה"הגנה", אשר הוקמו מאוחר יותר, הלא הם הגדנ"ע.

הגדנ"ע, שקם רשמית בעקבות "פקודת הנוער" מל"ג בעומר 1941 - לפני 80 שנה - היה מסגרת התנדבותית וחשאית להכשרת הנוער להגנה. בנות ובנים מגיל 16, ומאוחר יותר אף מגיל 14, התאמנו באיתות ובקשרות, ואף בהפעלת נשק; גם פעילות תרבותית ורעיונית ברוח ערכי ה"הגנה" הייתה חלק מההכשרה. רבים מבוגרי הגדנ"ע הצטרפו לחילות השדה או לפלמ"ח. על פי אותה פקודת הנוער נועדו הגדנ"עים לסייע לפעילות ה"הגנה" לא יותר מיום בחודש בתפקידים שבהם אומנו. ובימי מלחמה, יופעלו על פי החלטת הפיקוד העליון בארגון.

כמה שנים אחר כך, עם פרוץ מלחמת העצמאות, ניצבו התלמידים בחזית המלחמה.

על התגייסות בני הנוער אפשר ללמוד ממה שהיה בעיר חיפה. לאחר החלטת כ"ט בנובמבר 1947, פנה מפקד מחוז חיפה משה כרמל (זליצקי) אל קצין הנוער בעיר, רפאל ורדי, אשר היה אחראי על החג"ם והגדנ"ע. בקשתו - לבדוק אפשרות הוצאתם של תלמידי י"א-י"ב לתפקידי סיור חמוש ותפיסת עמדות. ורדי פנה לברם, וזה כינס את מנהלי בתי הספר; "ובמשך כל חודש דצמבר 1947, תיאר ורדי בעדותו, "מילואו התלמידים תפקידים קרביים פעילים במערכה בעיר התחתית." הוסיף ותיאר גבי קנולר, מבכירי הגדנ"ע בעיר, כי יחידות הגדנ"ע של תלמידי ביה"ס היראלי תפסו עמדות מפתח, ואיישו אותן כשלושה שבועות, "היה צורך בהתערבותו האישית של ד"ר בירם על מנת לשחרר את יחידות הגדנ"ע מתפקיד זה ולהחזיר את התלמידים, שעמדו לפני בחינות הבגרות, לספסל הלימודים..." גם בהמשך המלחמה הוסיפו תלמידים ותלמידות למלא תפקידי חירום ברחבי העיר. וכך תיארה שרה הלפרין בספרה אודות ביה"ס היראלי: "הבנים - לשמירה בעמדות בעיר התחתית, והבנות - לתפקידי קשר. בשלושת ימי השבוע האחרים באו התלמידים לבית הספר, ולמדו עד כמה שמוחם מסוגל היה לקלוט..."

אימונים בנימנסיה.
באדיבות הארכיון לתולדות ה"הגנה"

נער במחתרת - סיפורו של שלמה גולדהור

ראובן זכריה (גלילי),
מתוך אתר "זכור"

שתי מחלקות מפלוגת יהונתן כבשו את חלקו המזרחי של הכפר ואת בית הספר, ופלוגה של האצ"ל כבשה את מרכז הכפר. בהתקפה נהרג לוחם האצ"ל יהודה סלוננימסקי. לאחר כיבוש הכפר יצאו 35 לוחמי האצ"ל לכבוש את גבעת איראס שבה היו בית ומערה. הגבעה שלטה על הכפר והייתה במרחק של כ־200 מטרים ממנו. בין הגבעה לכפר היה שטח פתוח וכוחות ערבים ממערב ומהגבעה המטירו אש שגרמה לפציעתם של כמה לוחמים.

עשרה מלוחמי האצ"ל שעלו לגבעה היו אנשי "גונדת הלטרונים" שרוב חבריה היו מאסירי לטרון.

מפקדם היה אריה אשל (יריב) וסגנו ראובן זכריה (גלילי). ראובן כבש את הגבעה בהסתערות מקלעי ברז. "סוכם שנהיה שם יום, יום וחצי", סיפר שלמה, "הכול עבר למישרין ביום הראשון. תפסנו עמדות, שמרנו בתורות. מי שירד משמירה הלך לנוח בתוך המערה. ואז, בבוקר, התחילה הפגזה שאני לא יודע איך לקרוא לה. זה היה כמו ברד, לא היה אפשר להוציא את האף מהמערה. כמעט כל מי שהיה בחוץ נפגע."

שלושה ימים התנהל הקרב. הלוחמים נשחקו ולא היה מי שיחליף אותם. מי שנפצע נאלץ להגיע בכוחות עצמו לכפר (שהיה נתון אף הוא להתקפה) לקבל טיפול. למרות המצב הקשה החליט גלילי להחזיק בגבעה. בתוך זמן קצר התברר לשלמה ולחבריו כי הקרב אבוד. "רצנו מעמדה לעמדה בניסיון להדוף את האויב. הערבים התקרבו אלינו בהמוניהם. נשארנו מתי מעט, 15 לוחמים. לא היה לנו כל סיכוי לגבור על האויב," סיפר שלמה. "כשהייתה הפוגה ביקש יריב מאחד הלוחמים הצעירים לצאת ולראות מה קורה בחוץ. הבחורצ'יק הזה, בן 16 או 17, רעד מפחד." גלילי התנדב לצאת במקומו. הוא נפצע ומת מאוחר יותר.

האצ"ל גייס לשורותיו נערות ונערים מגיל 14. עיקר עיסוקם היה איסוף מודיעין, העברת נשק והדבקת כרוזים. גם משימות אלו היוו סכנת חיים. החל מגיל 16 השתתפו בני נוער בפעולות קרביות.

אחד מהנערים הללו היה שלמה גולדהור, כיום יו"ר ברית חיילי האצ"ל. הוא נולד בירושלים בשנת 1930 והצטרף לאצ"ל בגיל 16. כנער השתתף בפעולות רבות, ביניהן הפעולה להחרמת שני משוריינים בריטיים ממתנה שנלך. הוא היה אמור לזנק למשורין הראשון ולהכניע את החייל שהיה בעמדת הצריח. אלא שהפעולה השתבשה בשל הקהל הרב שנאסף בסביבה. פעולה אחרת שבה השתתף שלמה הייתה חטיפת קצין בריטי מבית קפה. בהמשך, לאחר ההתקפה על הבולשת הבריטית במגרש הרוסים, נעצר שלמה אף שלא השתתף בפעולה זו. באפריל 1948, במהלך מלחמת העצמאות, היה שלמה חלק מכווח האצ"ל שכבש את הכפר דיר-יאסין.

לאביו של שלמה הייתה חנות סמוך למגרש הרוסים והיא שימשה תחנה של האצ"ל להעברה ולקבלת נשק ומסמכים. במלחמת העצמאות שימש בית המשפחה ששכן בבתי פיינגולד שברחוב יפו (סמוך לאזור הביטחון, שכלל את מגרש הרוסים ואת בניין גנרלי) כבסיס של האצ"ל וכנקודת תצפית על מגרש הרוסים וסביבותיו כדי שעם עזיבת הבריטים יספיקו כוחות האצ"ל שעמדו הכן להשתלט על המתחם לפני שיעשו זאת הערבים. שלמה מספר שמפקד הבסיס היה אחיו של הרב עובדיה יוסף וכינויו באצ"ל היה "הסוכריה הגדולה", זאת משום שלמשפחת יוסף הייתה חנות ממתקים. אחיו הצעיר כונה "הסוכריה הקטנה".

ב-14 במאי 1948 זיהה תצפיתן של האצ"ל מעמדתו בבתי פיינגולד כי הבריטים נערכים ליציאה ממגרש הרוסים. מיד לאחר שהחייל הבריטי האחרון עלה על המשאית, יצאו לוחמי האצ"ל בפיקודו של יהודה טרייביש (מנשה) מבסיס פיינגולד, השתלטו על בניין גנרלי והניפו את הדגל הלאומי על האריה המכונף שעל גג הבניין. גם שלמה היה בין הלוחמים. לאחר מכן השתלטו הלוחמים על מגרש הרוסים ועל בית הסוהר המרכזי (שבו שוכן כיום מוזיאון אסירי המחתרות של משרד הביטחון). בין לוחמי האצ"ל שפרצו למגרש הרוסים היו לוחמים ששהו תקופות שונות בין כותלי בית הסוהר. בהפגזת הערבים על בתי פיינגולד נהרגה אחותו של שלמה ואביו נפצע.

לאחר מכן השתתף שלמה בקרב על בית הספר לשוטרים, קרב שבו נהרגו 6 לוחמים וביניהם מפקד חיל הקרב בירושלים, יהושע גולדשמיד (גל), ונפצעו 20. הוא השתתף גם בפריצה לעיר העתיקה, אבל הקרב הקשה ביותר שבו השתתף שלמה היה כיבוש הכפר אל-מאלחה (כיום מנחת).

עם תום ההפוגה הראשונה ותחילתו של "מבצע דני" שנועד להרחיב את השליטה באזור המרכז, התבקשה מפקדת ה"הגנה" לא לבצע פעולות גדולות בירושלים עקב אי יכולתו של צה"ל להעלות תגבורות לעיר. דוד שאלתיאל מפקד ה"הגנה" בירושלים החליט לפעול בדרום העיר כדי להסיר את האיומים מהכניסות לירושלים.

בליל ה-10 ביולי כבשה פלוגת יהונתן את גבעת השארפה (כיום הר הרצל ויד ושם), ואת חרבת אל חמאמה [מצפה כרם]. בליל ה-12 ביולי כבשו שתי מחלקות מגדוד 66 את בית מזמיל [כיום קריית היובל]. שאלתיאל הורה לאצ"ל לכבוש את הכפר אל מאלחה שבו היה ריכוז של לוחמים ערבים והוא שימש חוליית חיבור בין בית גאלא ועין כרם. ההתקפה החלה בבוקר ה-14 ביולי בהפגזה ארטילרית של מרגמות האצ"ל מקטמון ומרגמות ה"הגנה" מבית וגן שפעלו תחת פיקודו של דוד בריסק מהאצ"ל. מפקד הכוח התוקף היה אליעזר סודיט (קבצן).

שלמה לא שוכח את מראה מפקדו הגוסס. "ההפגזה ארכה כשעה. ראיתי את גלילי שוכב על ספסל. ניגשתי אליו ושאלתי 'מה קרה לך, המפקד?' הוא אחז בידי ומלמל 'שלמה, אל תעזוב אותי כאן'. אבל לא יכולתי לקחת אותו, לא היה איך. לא היו אלונקות, והוא לא היה יכול לעמוד. זה שטח הררי, אי אפשר לצעוד שם. לא היו אמצעים."

כשגברה ההפגזה נאלצו הלוחמים לסגת מהעמדות ולהתמקם במבנה שבראש הגבעה. משוריין ערבי התקרר לגבעה והבית החל לספוג פגיעות ישירות. אש תותחים כיסתה את הגבעה ואת הכפר והקשר נותק. הוחלט לסגת מהמשלט. פינוי הפצועים לא התאפשר. הוחלט לרכז אותם בתוך המערה ושאר הכוח נסוג תחת אש לכפר.

הרגעים הקשים האלו לא נותנים לשלמה מנוח עד היום. "אני חושב על זה לאחור ומבין שהיה בלתי אפשרי לסחוב פצוע קשה מהמקום. אחד הלוחמים, אביחי יהודיוב, איבד הרבה דם. לקחתי אותו על גבי והלכתי כך כמה צעדים כדי לצאת מהשטח של ההפגזה. הוא היה במצב שהיה יכול ללכת עם תמיכה. באמצע הדרך הוא אמר: 'לי אין סיכויים. תעזוב אותי כאן ותציל את עצמך'. הרמתי את קולי ואמרתי לו: 'או ששינוי נשאים כאן, או ששינוי נמשך ללכת. תבחר. עוד כמה צעדים אנחנו מגיעים'. לא ידעתי כמה זמן זה ייקח, אבל הייתי מוכרח לשכנע אותו. בסופו של דבר הגענו לבסיס, ומשם לקחו אותו לבית החולים."

הערבים כבשו את הגבעה ונכנסו למערה. הם הרגו את כל הפצועים. רק לוחם אחד, מאיר עודני (גנדי), שהתחזה למת, ניצל. הוא הצליח לצאת בזחילה מהמערה ובחסות החשכה לחבור לכוחותינו. אנשי האצ"ל הבינו שאחרי נפילת גבעת איראס, הם עלולים לאבד גם את השליטה במלחה. במאמץ עילאי הצליח סודיט להניע את הלוחמים המותשים להיערך לכיבוש הגבעה מחדש. הוא קיבל תגבורת מבסיס האצ"ל בקטמון ובריסק הצליח לארגן סיוע ארטילרי של מרגמות. לפנות ערב נכבשה הגבעה בשנית.

18 לוחמי האצ"ל נהרגו בקרב על מלחה, מהם 17 פצועים שנהרגו במערה. זכרם הונצח על אנדרטה הניצבת בשכונת רמת שרת הסמוכה, בפינת הרחובות אליהו גולומב ומשה שרת, והכיכר הסמוכה נקראת על שם "כיכר הח'".

שלמה לא היה הנער היחיד שנלחם בירושלים. גם לוחמי פלוגת יהונתן היו נערים בני אותו גיל. הפלוגה הוקמה באפריל 1948 והורכבה מנערים משורות הגדנ"ע שהיו מתחת לגיל הגיוס. הפלוגה לחמה במנזר נוטרדאם, בהר ציון, סייעה בפינוי תושבי הרובע, השתתפה בהגנה על רמת רחל, ולחמה באזור ארנונה וצפון תלפיות. בקרבות עשרת הימים לחמה הפלוגה תחילה בחרבת אל חמאמה, וכבשה אותה במחיר של שישה הרוגים ועשרות פצועים. מפקד הפלוגה, עודד חי, היה בין הנופלים. באוגוסט 1948, ארבעה חודשים לאחר הקמתה, פורקה הפלוגה עקב שיעור האבדות הגבוה שסבלה.

כתב: שלמה דרור

נשיא המדינה ראובן ריבלין בטקס האזכרה ללוחמי האצ"ל שנפלו בקרב על מלחה. משמאלו שלמה גולדהור. צלם: מרק ניימן, לע"מ

מוזיאון האצ"ל בתש"ח

ע"ש עמיחי פאגלין (ג'ידי')

נוער בשורות האצ"ל

שתי לוחמות צעירות, שולמית מטוס וציונה יפת, נערות אשר מגיל צעיר עבדו כדי לסייע בפרנסת המשפחה, התגייסו בגיל 15 לאצ"ל ונפלו בשורותיו במערכה על יפו במלחמת העצמאות. שולמית הצטרפה למחלקת התעמולה והגיוס והצלחה להסתיר מהוריה את דבר פעילותה במחתרת. עם פרוץ מלחמת העצמאות פתחו הערבים מיפו בירי לעבר השכונות היהודיות הסמוכות לעיר הערבית. בתיאום עם ה"הגנה" הקים האצ"ל עמדות מגן לאורך קו התפר בין תל אביב ויפו, ובעמדות שירתו הבנות שכם אל שכם עם הבנים. שולמית ביקשה שישלחו אותה לעמדת מגן וכך נודע להוריה על פעילותה. אביה התחנן שתעזוב את ה"ארגון" ולא תסכן את חייה, אולם היא עמדה על שלה. ב-19 במרס 1948 הותקפה שכונת שפירא ושולמית נהרגה מפגיעת כדור בטרם מלאו לה 17 שנים.

ציונה יפת נתייתמה מהוריה בגיל 13 וב"ארגון" ביקשה, להפתעת מפקדיה, לעבוד במחלקת הייצור. אחותה מלכה יפת פיין (טופסי), הייתה אף היא חברה באצ"ל.

כשהחל הקרב על יפו (בחול המועד פסח תש"ח, 25 באפריל 1948) הוטל עליה להכפיל את מאמציה כדי למלא את החסר בתחמושת וברימונים. ציונה עבדה ללא הפוגה בעליית גג ברחוב מזא"ה, בתל אביב. ב-1 במאי 1948, יום הולדתה, אירעה התפוצצות בחדר הייצור. ציונה נהרגה והיא בת 18 בלבד.

הנוער היה חלק בלתי נפרד מן הארגון ומילא תפקיד חשוב לאורך שנות פעילותו של האצ"ל, כאשר השיא היה כמובן במלחמת העצמאות.

מקורות:

מאיר ראם, "עם המשפחה הלוחמת", הוצאת המרכז למורשת ירושלים ע"ש זאב ז'בוטינסקי, ירושלים, 2002.

הנוער הארצישראלי, שבחר להצטרף לאחת המחתרות, היה נוער מיוחד. הצעירים גילו מעורבות רבה בנעשה בארץ וקיבלו על עצמם אחריות בתחומים רבים כמו סיוע בפרנסת המשפחה, אפילו במחיר של יותר על לימודיהם. רבים מהם זייפו את גילם כדי להצטרף למחתרת, או להתגייס לשורות הצבא הבריטי.

בארגון הצבאי הלאומי בארץ ישראל התקיימו שני גורמים זה בצד זה. הגורם האחד הוא הבית"רי - אלה שהתחנכו על ברכי תורת ז'בוטינסקי. הגורם האחר הוא מי שראו ב"ארגון" מסגרת לפעילות מחתרית.

תנועת הנוער בית"ר, ברית יוסף תרומפלדור, היא תנועה ארצית ועולמית שנוסדה בריגה, בירת לטביה, ב-27 בדצמבר 1923. הייתה זו תנועה חינוכית בעלת אופי צבאי.

חבר האצ"ל מאיר ראם מתאר בספרו "עם המשפחה הלוחמת" את טקס הקבלה למחתרת (אשר אליה הגיע משורות בית"ר) שנערך בדרך כלל בבתי אריזה בפרדסים. "המועמד היה מובל, כאשר עיניו מכוסות במטפחת. שאלו אותו שאלות שונות על זהותו, מדוע הוא רוצה להצטרף והאם ידועה לו הסכנה הכרוכה בדבר. לאחר שתשובותיו שכנעו את המפקדים, הם הודיעו לו שייקרא להתייצבות. במועד ההתייצבות, ולאחר שהמועמד שקל היטב את יכולתו לעמוד באורח חיים זה, נערכה ההשבעה למחתרת." ראם מתאר כיצד נתבקש לעבור לעמידת דום ולהישבע על התנ"ך והנשק כי ימלא אחר פקודות מפקדיו וכי הוא מוכן להקריב את חייו למען האומה לכשיידרש. תפקידי בני הנוער במחתרת היו מגוונים: תצפיות, מעקבים, הוצאת מכתבים מתאי דואר של הבריטים, הדבקת כרוזים במחתרת, העברת כלי נשק, שליחויות, תקיעה בשופר ברחבת הכותל המערבי ותפקידים נוספים שחלקם היו כרוכים בסיכון רב.

כתבה: יעל הלוי

נוער משורות האצ"ל עונה מסכה ומדביק כרוז

שולמית מטוס

ציונה יפת

התמונות באדיבות מכון ז'בוטינסקי בישראל.

מוזיאון לח"י

ע"ש אברהם שטרן ('יאיר')

נוער הצללים - תרומת מחלקת הנוער של לח"י למאבקה של המחותרת

הדבקת כרוזים. באדיבות העמותה למורשת לח"י

איסוף מודיעין

נוער לח"י היה מבצע משימות של איסוף מידע עבור פעולות המחותרת. בני הנוער עקבו אחר בכירים בריטים כדי ללמוד את הרגליהם היום יומיים ותצפתו על מתקנים ומחנות צבא בריטיים לקראת פעולות חבלה או התנקשות.

על זיכרונותיו מביצוע תפקיד זה מספר חבר לח"י צבי טל: "עלי ועל נערה נוספת הטילו לבצע תצפית על מחנה צבאי בריטי. התחזינו לזוג אוהבים ואספנו מידע על תנועת המכוניות באזור, חילופי המשמרות וסדרי השמירה. אני עמדתי ורשמתי הכול על פתק זעיר כשראיתי פתאום ג'יפ צבאי יורד מהכביש וטס בשדה הפתוח לעבר המקום שבו עמדנו. לא היה זמן לדיבורים. אמרתי לנערה: 'בואי, אחבק אותך'. הייתי ביישן מאוד בנושא היחסים בין המינים, אך לא הייתה לי שהות להרהר בכך. חיבקותי אותה נרגש כולי מתחושת הגוף הנשי שהיא צמוד אלי... את הפתק בלעתי."

הדבקת כרוזים

התפקיד המזוהה יותר מכול עם מחלקת הנוער היה הפצת כתבי לח"י והדבקת עלוני קיר - "כרוזים", כדי להביא את דבר המחותרת לציבור.

הדבקת הכרוזים נעשתה באישון לילה או לפנות בוקר בידי צוות המורכב משלושה בני נוער. האחד היה מורח דבק, שהוכן מבעוד מועד, על חלון ראווה או קיר, השני היה מדביק ומהדק את הכרוז, והשלישי שמר והתריע אם ראה שוטרים בריטים מתקרבים.

הדבקת הכרוזים הייתה מסוכנת מאוד כיוון שהשלטונות הבריטים, שחששו מהשפעת הכרוזים על הציבור, הציבו מארבים למדביקי הכרוזים. ההנחיות שקיבלו הנערים היו שעליהם להסתיר או להשליך את הכרוזים והציוד ולהימלט אם כוחות משטרה או צבא בריטים מבחינים בהם, אך לא פעם היו הנערים נעצרים, לעיתים באלימות, נשפטים ומושלכים לכלא.

תפקידי הנוער, גם אם נראו שוליים לכאורה, היו חיוניים לביצוע פעולות המחותרת. הנערים והנערות מילאו אותם כשהם חדורי מוטיבציה עמוקה להשתתף באורח פעיל במאבק של לח"י. על הרוח של בני הנוער בלח"י מעידים דבריה של רבקה אליאב שהתגייסה למחותרת בהיותה בת 16: "כשהתגייסתי למחותרת שאלו אותי אם אני מוכנה להקריב את החיים שלי, ובתקופה היא ענינו ברצינות. לא היינו ציניים כל כך כמו היום. ואני הייתי בהחלט מוכנה. כשאמרנו שאנחנו מוכנים למות למען המולדת זה נשמע נורא... אבל כשיש בשביל מה למות יש גם בשביל מה לחיות."

כתבה: קרן רוה

במחלקת הנוער של לוחמי חירות ישראל (לח"י) רוכזו נערים ונערות שתמכו ברעיונותיה של המחותרת, הזדהו עמם ורצו להשתתף באורח פעיל במאבק בבריטים.

תהליך הגיוס של בני הנוער לקטנה והממודרת שבין המחותרת היה זהיר וקפדני. השיטה הנפוצה ביותר הייתה על פי המלצות אישיות. חברי לח"י איתרו מסביבתם הקרובה נערים ונערות שעל פי דעותיהם ואופיים היו עשויים להתאים לפעילות המחותרת. אל המועמדים הפוטנציאליים נשלחו תחילה חומרי הסברה. אחר כך נשלח אליהם חבר לח"י שתפקידו היה לשכנע אותם בצדקת הדרך הרעיונית של המחותרת ולגשש אם ירצו להתגייס לשורותיה ולהשתתף במאבק בשלטון הזר. המועמדים שהביעו את רצונם להצטרף נבחנו ונבדקו בבדיקות מדוקדקות ככל האפשר. אלה שנמצאו מתאימים הוזמנו לוועדת קבלה.

טקס הקבלה התקיים בחסות החשכה ובמקומות מסתור: מקלטים ציבוריים, מבנים עזובים ופרדסים. אפלט המקום הסתירה את פניהם של המראיינים והשרתה אווירת מסתורין. המועמד הובא למקום בעיניים מכוסות והיה עליו להשיב לשאלות נוקבות ולהגיב לתיאורי הקשיים והסכנות המציפים לו במחותרת - רדיפות, מאסר וחקירה. אלה שעמדו במבחן ועדת הקבלה יצאו להכשרה מתאימה לתפקיד שנבחר עבורם.

בדרך זו גויסו ללח"י נערים ונערות מכל גוני היישוב. הם פעלו בתאים קטנים של שלושה עד שישה חברים ועליהם הופקד אחראי שהוכשר להטמיע את המסרים האידיאולוגיים של לח"י ולפתח כישורי פיקוד ומנהיגות בקרב חניכיו.

לכל בני הנוער היו כינויים מחותרתיים ואיש מהם לא הכיר את שמותיהם האמיתיים, מקומות מגוריהם, לימודיהם או עבודתם של חבריו לתא, וזאת כדי לשמור על חשאיות.

הם עברו אימונים ופעם בשבוע נפגשו והשתתפו בפעילות שנועדה לגבש אותם מבחינה חברתית ולהעמיק את היכרותם עם רעיונות המחותרת.

תוך זמן קצר החלו הנערים והנערות לבצע פעילות חשובה, יעילה ולעיתים מסוכנת ביותר:

העברת הודעות וחבילות

בני נוער סייעו בהעברת מידע וחפצים, החל מפתקים ובהם מסרים שהועברו בין חברי המחותרת וכלה בחבילות ובתוכן מסמכים סודיים, נשק ותחמושת. חברת לח"י יעל בן דב שמילאה תפקיד כזה סיפרה: "מיום ליום הטילו עלי להעביר יותר ויותר חבילות. חשדתי שאלה כרוזים והודעות מוצפנות. אבל המבחן שהכריע לזכותי היה כאשר הטילו עלי להעביר ממקום למקום מזוודה גדולה וכבדה מאוד. הנחתי שזוהי מכונת כתיבה גדולה ששימשה את לח"י להדפסת הכרוזים. אני נהגתי לטייל עם התינוקת של בת דודתי בעגלה. העמסתי אפוא את המזוודה הגדולה על עגלת הטיול והושבתי עליה את התינוקת. כך הבאתי את המזוודה לכתובת שנמסרה לי. מובן שלא שאלתי מה יש בה. כבר למדתי שלא כל אחד צריך לדעת הכול."

מוזיאון אסירי המתרות ירושלים

צילה עמידרור - "אם ובת"

אל בית הסוהר הגיעו לאורך השנים מכתביו של בנימין הקטן, השמורים כיום במרכז המידע של המוזיאון. במכתבים מתאר בנימין את חוויותיו השונות מהמוסד ומפגשים שונים עם חברים. הוא אף ניקד כמקובל את מכתביו הראשונים. במכתב זה, כמו בכל האחרים, הוא מתעניין ודורש בשלומה של אימו.

בנימין הקטן חותם את המכתב במילים: אני מושר לך נשיכות... [הטעויות במקור].

במכתב מאוחר יותר הוא משתף את אימו בכך שכבר למד לשחות, ושהוא מבלה שעות רבות במים לרגל סיום החופש הגדול. למכתב זה הוא אף הוסיף איור של הים.

המשפחה התאחדה מחדש עם שחרורו של אביו אריה בתום מלחמת העולם השנייה ושחרורה של אימו צילה מכלא בית לחם.

"לאימי מלכה הלר זלצר,

אשר נשאה סבל באומץ בהדר ובהבנה

בתודה ויקר

ולבני בכורי בנימין,

שקופחה חדות ילדותו עת סגרו עלי כלא ומעצר

באהבת אם"

(מתוך ההקדשה לספר)

את הספר "במעצר בבית לחם" כתבה צילה 19 שנים לאחר מאסרה הראשון. הספר הוא סגירת מעגל לקורותיה בזמן המאבק להקמת המדינה. בהקדשה היא מתייחסת למצב המיוחד שבו הייתה מצויה לכל אורך פעילותה במחתרת כאם לילד רך בשנים וכבת להורים מצב שהוסיף על הקושי של המאבק להקמת המדינה.

כתבה: הדר קמון

"לפתע נפרץ הסכר מבלי שאדע כיצד ואיך... זרם של דמעות פרץ שטף מעיני... דומה שכל מה שהעיק על לבי גאה שטף והציף הכול... הדאגה לאמא וליילד... הילד בן הארבע וחצי שנשאר עתה ללא אבא ולא אמא כאחד - "יתום" כפול ומכופל... ולאמי שיוטל עליה התפקיד הקשה: לדאוג גם לילד וגם לאם הילד." (במעצר בבית לחם, עמוד 29)

במילים אלה מתארת אסירת האצ"ל צילה עמידרור (1916-2017) את הרגע שבו פגשה את אימה באחד מהביקורים הראשונים בבית הסוהר לנשים בבית לחם.

צילה, מבכירות האצ"ל, השתתפה בקורס מפקדים בשוני ובפעולות רבות. בדצמבר 1941 נעצרה במעצר מנהלי בידי הבריטים. תחילה נלקחה לבית הסוהר ביפו וכעבור כמה ימים הועברה לבית לחם, שם הייתה כלואה ארבע שנים בשתי תקופות.

ארבע שנים מלאו לבנימין עמידרור כאשר נלקחה ממנו אימו, ובמשך כל תקופת מעצרה הוא שהה אצל סבתו ובמוסד חינוכי.

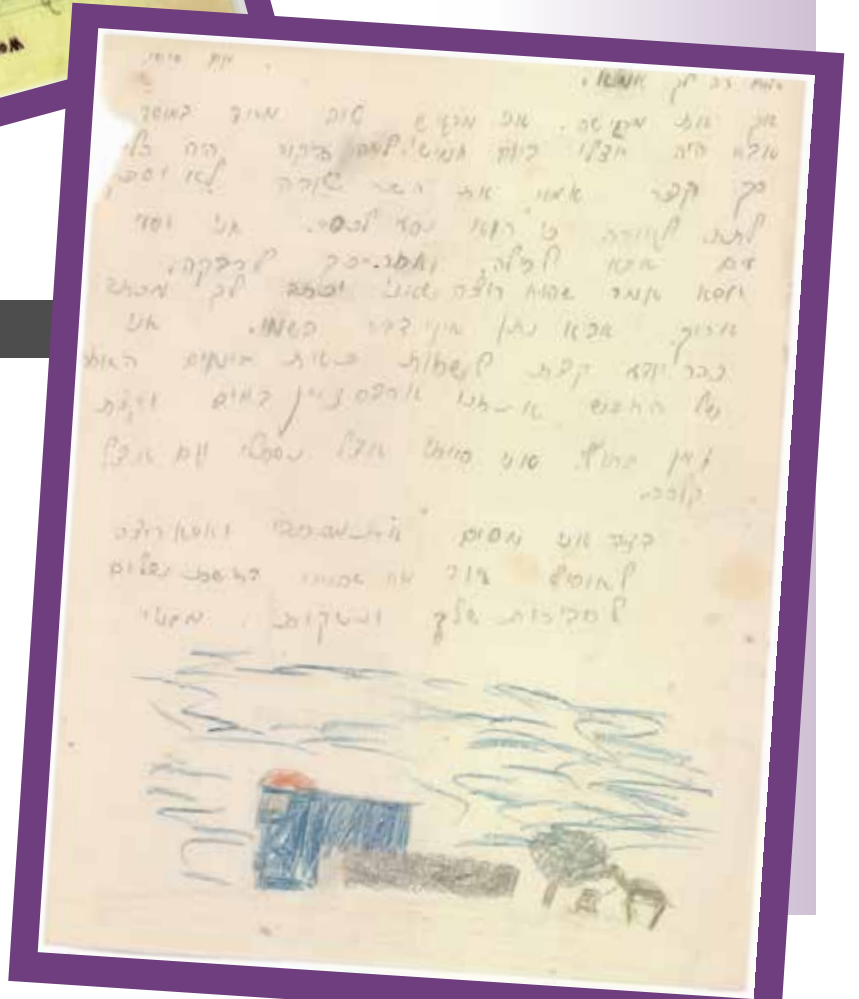
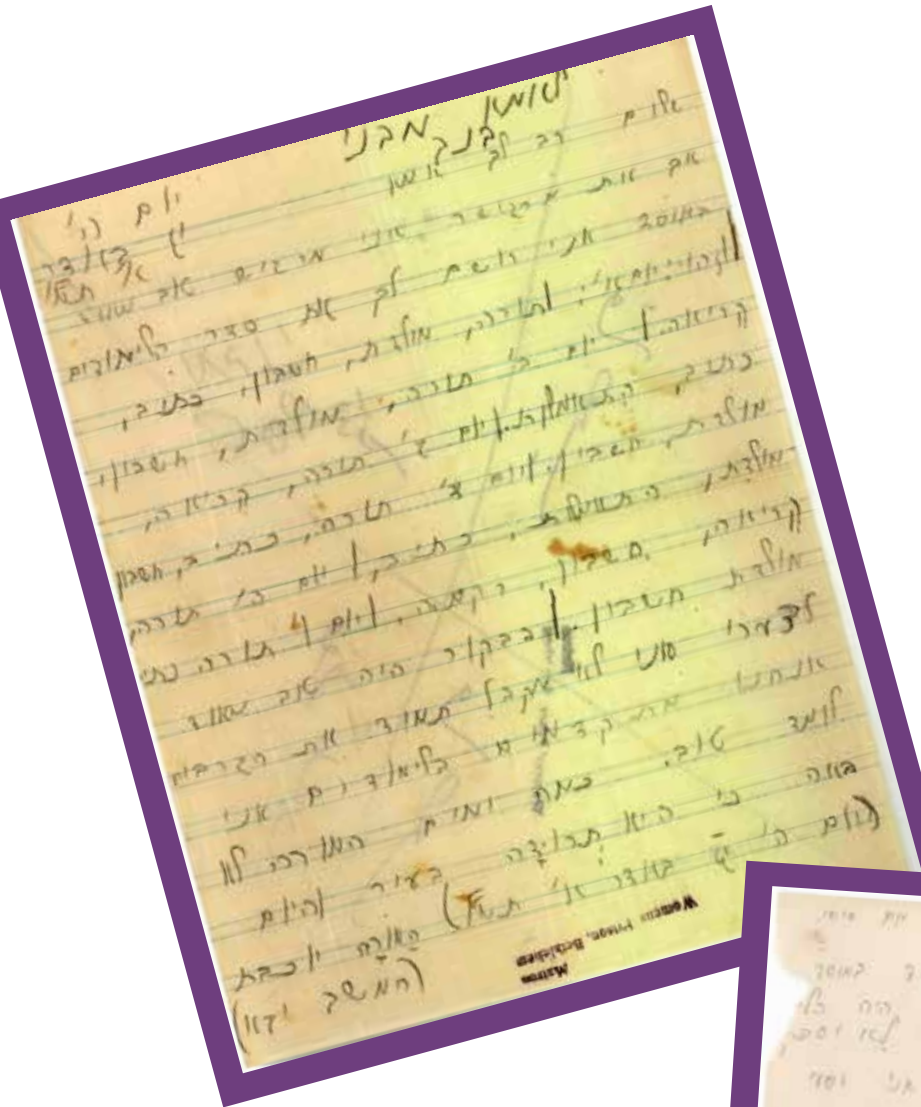
אחד האתגרים הרבים שעמדו לפני צילה היה כיצד לשמור על הקשר עם בנה הרך בנימין בשבתה בין כותלי הכלא. מצבו של בנימין היה מורכב, במיוחד כיוון שבאותן שנים אביו אריה היה חייל בצבא הבריטי ונפל בשבי הגרמנים. בנימין גדל במוסדות חינוכיים שונים וסבתו הייתה בקשר הדוק איתו.

גם ביקוריו בבית הסוהר בליווי מבוגר היו אתגר בעבורה. על הקושי שבביקור בבית הסוהר מספרת צילה: "מקרה לא נעים קרה כאשר השוטרות ערכו אצלו חיפוש. ביקשתיהן לא לעשות זאת, והצעתי שאני אערוך את החיפוש אצלו בנוכחותן.

בביקור הזה הביא קופסת שוקולד והגישה לי, ומה נדהם כאשר השוטרת לקחה את השוקולד מידו. מוחו הקט לא תפס כי השוקולד נלקח לשם בדיקה. הוא ראה בכך גזלה פשוטה של המתנה היקרה והמתוקה אשר הביא לאימו. במוסד שבו נתחנך היה השוקולד מצרך נדיר מאוד - ויתורו על השוקולד היה בו משום קורבן על מזבח אהבתו לאימו. והנה מנסה אישה זרה לגזול את המתנה היקרה שהביא לאימו. הוא התנגד לכך ובכה, ובקושי הצלחתי להרגיעו..." (במעצר בבית לחם, עמוד 141)

"ביקורי הילדים את אימותיהם היו מקור לכאב, לשמחה ולהתרגשות. הן לא יכלו לשהות ולשחק עם ילדיהן מעבר לדקות שהוקצבו, שכן רק במקרים בודדים התירו השוטרות את הארכת הביקור.

בין האסירות והעצורות היו לא פעם חילוקי דעות אם להמשיך סוג ביקור זה או להפסיקו, זאת משום שהגעגועים לילדיהם, הרגשת החמצת גידולם והדאגה להם גרמו לרבות מהן רגשות אשם, צער ותסכול." (לאה טייכר, הכלא במאבק לעצמאות 1936-1948, 2003)

מכתביו של בנימין עמידרור לאימו. מאוסף המוזיאון

נער בצבא הוד מלכותו ובשורות האצ"ל

סיפורו של יוסף (יוסק'ה) נחמיאס

יוסף (יוסק'ה) נחמיאס במדי הצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. בן 15, 1941. באדיבות משפחת נחמיאס

צבאי? "אני, בממדי גופי, נראיתי גדול מכפי גילי. אבל חברי אלי היה במראהו החיצוני קטן מכפי גילו. ניהלנו בינינו דיון ארוך ונוקב עד השעות המאוחרות של הלילה בשאלה כיצד נבצע מהלך זה של התנדבות מבלי שקיבלנו אישור לכך מהורינו. לבסוף, באחד מימי ינואר 1941, קבענו לצאת בשעות הבוקר המוקדמות באוטובוס של 'דרום יהודה' היוצא מכיכר המושבות בתל אביב, למושבה ראשון לציון. ומשם נשים פעמינו ברגל לעבר שער 'ראשון' של מחנה סרפנד (צריפין), שהיה בסיס גיוס מרכזי לצבא הבריטי."

על ההחלטה שקיבל יחד עם חברו שטרית להתנדב לצבא הבריטי לא סיפר להוריו וגם לא לאחיו ואחיותיו, למעט אחותו ויקי (ויקטוריה). "ויקי הייתה אז בת שלוש-עשרה ורק לה סיפרתי את התוכנית שרקמתי בראשי, ללכת עם שטרית לסרפנד באותו יום הרה גורל. אמרתי לה: 'אני הולך להתגייס. אל תגידי להורים כלום. אם יקבלו אותי לצבא ולא אחזור בערב, רק אז תודיעי להורים שהתגייסתי לצבא.' ויקי מילאה את בקשתו במלואה והסוד נשמר עד לשעות הערב המאוחרות של אותו יום."

בבוקר של יום רביעי, 8 בינואר 1941, קם מוקדם מהרגיל ובמקום ללכת לבית הספר הצרפתי 'סן ג'וזף' ביפו, נפגש עם שטרית במקום שקבעו ביניהם ונסעו למרכז הגיוס במחנה סרפנד. עם התקדמותם של שני החברים לעבר שער 'ראשון' הבחינו כי בשער הכניסה עומד שוטר גדודי (ש"ג) לבוש מדים מצוחצחים ובידו הימנית אלה. יוסק'ה מספר: "הוא, השוטר הגדודי, עמד זקוף מחוץ לתא הבידוק (בדוקה). נעליו בוהקות מצחצוח קפדני. 'בראסו', קראנו להם. הוא זיהה אותנו במבט עיניו החודרות עוד כשעשינו דרכנו לשער וצווח:

'Where you think you're going?' (היי, לאן אתם חושבים שאתם הולכים!)...! והוסיף: 'Get out of here, before I whip your bottom!' (עופו מכאן לפני שאני מוריד בישבנכם מכת אלה!). הוא עשה תנועה מאיימת באלה שבידו, רקע ברגלו הימנית, העיף לעברנו מבט רצחני בעיניו הבורקות אש תוך שהוא ממקד בנו את אישורו ומקרב את גבות עיניו זו לזו. הוא הטיל עלינו, שני המתנדבים שטרם ידעו טעמו של שירות צבאי מהו, אימה ופחד. חששנו מנחת זרועו. אבל גם חששנו לעצור את הליכתנו, להסתובב ולברוח... והמשכנו להתקדם לעברו. בשלב מסוים הוא יצא לחסום את דרכנו וחזר על השאלה: 'לאן אתם חושבים שאתם הולכים?... והשבתי לו בשם שנינו, באנגלית הרצוצה שלי, 'Sir, to the army' (אדוני, להתגייס לצבא!). הוא סקר אותנו בעיניו, מלמעלה למטה, והפטיר בבוז, תוך תקיעת האלה בבטני: 'You, in' (אתה, כנס!) ולחברי, אלי שטרית, שהיה נמוך ממני ורזה בגופו, אמר: 'and you...' ('back to kindergarten' (ואתה, חזרה לגן הילדים!). כך החל שירותי הצבאי במשך שש וחצי שנים בצבא הוד מלכותו."

בני נוער שירתו בארגוני המחתרת בארץ ישראל בתקופת המנדט והיו חלק מחומת המגן או "קיר הברזל" של היישוב היהודי באותן שנות מאבק לשחרור לאומי ולעצמאות מדינית. אחד מהם היה יוסף (יוסק'ה) נחמיאס, ששלושה עשורים (1987-2017) היה מדרוך ראשי מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין ("גידי"). סיפורו האישי הוא סיפורה של תקופה בתולדות ישראל.

יוסק'ה נולד בירושלים ביום י"ז במרחשוון תרפ"ו (4 בנובמבר 1925) להוריו דוד וצפורה, דור שישי בירושלים. איש ארץ ישראל בכל נפשו ובכל מאודו. אבות אבותיו הגיעו לירושלים עוד בשלהי המאה התשע-עשרה מחצי האי הבלקני. משפחת נחמיאס חיה ברווחה יחסית ויוסק'ה מעולם לא חש במחסור כלשהו. ההורים תמכו בבני המשפחה הקרובה והרחוקה ובכל מי שנזקק לעזרה ועוד נותר להם לחיות בכבוד. אולם כמנהג אותם ימים התנהלו חייהם בצניעות, מבלי לנקר עיניים או להבליט את עושרם.

סמוך לפרוץ מלחמת העולם השנייה עברה משפחת נחמיאס מירושלים לרחוב פלורנטין בתל אביב. כאן, בעיר העברית, פקד יוסק'ה את קן תנועת בית"ר בדרום העיר. באותם ימים הפסיק את לימודיו בבית ספר שבלבנון, והמשיכם בבית הספר הצרפתי "סן ג'וזף" ברחוב יפת ביפו.

"בשנה זו - שלהי 1939 - גרפה אירופה למלחמה עולמית שנייה. שמענו בשידורי החדשות ומתוך קריאה בעיתונים על ניצחונות של צבאות גרמניה. הבנו שמצב היהודים באירופה הוא קשה ביותר וכי הם נרמסים ונאנקים תחת עול המגף הנאצי. עם שובו לבית הוריו בתל אביב לא מצא מרגוע לנפשו הסוערת. החדשות ב"קול ירושלים" וכתורות העיתונים היומיים על מצב המלחמה באירופה ועל מצוקת היהודים בארצות שכבשו הגרמנים טלטלו אותו. הוא חש מחויבות לסייע במערכה נגד גרמניה. אבל מה יכול לעשות נער שטרם מלאו לו חמש-עשרה במציאות הנתונה של עולם במלחמה? העולם שבו חי, ארץ ישראל, היה מחוץ לטווח המלחמה ורחוק מכל חזית, ותנאי החיים היו טובים בהשוואה למציאות באירופה.

מה הביא נער תל אביבי לעזוב את בית הוריו החם והאוהב ואת חבריו הרבים ולהתגייס לצבא הבריטי, שנלחם ביבשות רחוקות? צבא ששירת ממשלה עוינת ל"בית הלאומי", בעת מבחן, במיוחד לאחר פרסום "הספר הלבן" מיום 17 במאי 1939. באחת השיחות עם חברו אלי שטרית מתחת לפנס רחוב בשכונת פלורנטין, החליטו השניים שעליהם להתנדב לצבא הוד מלכותו. הם קראו ושמעו על המתרחש בחזיתות המלחמה באירופה, על רדיפת היהודים וגורלם המר, על נעילת שערי הארץ בפני אותם יהודים שהצליחו למלט את עצמם מהתופת באירופה ולהגיע לחופי המולדת וגם על העתיד הלא נודע הצפוי גם ליהודי ארץ ישראל מהתפשטות כיבושי הרייך השלישי. "מה גם", מספר יוסק'ה, "שזו הייתה בעינינו, בראש ובראשונה, מלחמה שלנו. טרם מלאו לנו חמש-עשרה שנים ורצינו גם אנחנו, שני חברי בית"ר וידידי נפש, לתרום למאמץ המלחמתי של העם היהודי שטרם בא לידי ביטוי." הרצון להתנדב למערכה היה גדול. יוסק'ה זוכר שב-10 בספטמבר 1939 פורסם בחוצות הערים כרוז "דבר האצ"ל ליישוב" ובו נכתב על הפסקת פעולות התקיפה של הארגון בארץ ישראל נגד יעדים בריטיים, כדי שלא להפריע למאמץ המלחמה בגרמנים. אולם מי יקבל נערים לשירות

בצבא הוד מלכותו

שם ניטשה מלחמה אכזרית עם יפן שהייתה קשורה למעצמות הציר - גרמניה הנאצית ואיטליה הפאשיסטית. עם נטישת האוסטרלים את הזירה חזרתי ליחידה שלי. אנחנו בונים ביצורים. אם אינני טועה, זה היה סמוך לגדר הצפון, מצפון לעיר צפת. שם גם הנחנו שדות מוקשים, ואף בנינו בית חולים לשעת חירום מתחת לאדמה באזור ראש פינה, שידוע היום בשם 'גבעת האהבה'. בהמשך הקמנו ביצורים ומכשולים נגד טנקים. ביחידה הבריטית שאליה חזרתי, עדיין בלבנון סמוך לעיירה מרג' עיון, הכרתי מייגור ממוצא קנדי. הוא יהיה מפקדי בחודשים הקרובים... בניגוד לקצינים בריטים רבים שגילו אדישות ולעתים עוינות ליהודים ולמצוקתם, הוא גילה ידידות כלפינו, היהודים מארץ ישראל. הוא הורה לנו לערוך חיפושים מבית לבית ורמז כי את כל הנשק שנמצא אנו רשאים להעביר ארצה. הוא אמר, כבדרך אגב: 'קחו את הנשק לפלשתינה! באחד הימים תזדקקו לו' (Take it to Palestine! someday you'll need it). "האור הירוק" שקיבל מהקצין הקנדי הביא לכך שהוא וחבריו התחילו בהברחת נשק ואמל"ח שנזדמן לידם, תחילה לקיבוצים ובהמשך הברית נשק ואמל"ח לקן בית"ר בצפת. הנשק שהוברח לקיבוצים משטח סוריה (לימים, לבנון) היה מיועד ל"הגנה". אבל היוזמה הייתה של חברי ה"הגנה" ולא לפי הנחיותיה.

תחילת השירות באצ"ל

יוסקה מספר כי עם המשאית הצבאית הבריטית שעמדה לרשותו היה נוסע בהודמניות שונות לצפת ושם פרק נשק בסניף בית"ר המקומי. אולם הוא ידע כי הנשק לא מיועד לבית"ר, אלא לאצ"ל. "באחת הגיחות שלי לצפת יצרתי קשר עם חבר בית"ר אלי קדוש, לימים ראש עיריית צפת. אמרתי לקדוש: 'שמעו! אני חבר אצ"ל מתל אביב, אנחנו מביאים נשק... הוא קלט מיד מה שאמרתי והשיב: 'לא! אנחנו (בבית"ר) לא מתעסקים עם זה'. אולי חשב שאני 'פרובוקטור'. הוא טרם הכיר אותי ולא היה בטוח בזוהתי ובהשתייכותי לתנועת בית"ר ולאצ"ל. אני אומר לו: 'תתקשר, בינתיים, עם פתחיה שמיר (שטיינר), שהיה מפקדי בבית"ר וגם בכיר באצ"ל. תברר עניין זה. אבוא בעוד שבוע ועד אז תעדכן אותי... קדוש יצר קשר וקיבל "אור ירוק" לקבל ממני נשק ואמל"ח... התחלתי להזרים נשק ואמל"ח לקן בית"ר צפת. ליתר דיוק, לביתו של קדוש. בבית שבו התגורר היה גרם מדרגות שהוביל לגג. שם הוא בנה קיר ויצר מחסן לקליטת האוצר. הייתי מביא (מלבנון) מוקשים, מקלעים, רובים ותחמושת ותוך זמן קצר היה המחסן בביתו של קדוש מלא בצידו שהיה דרוש לאצ"ל". יוסקה מבהיר כי כל מה שהעביר לביתו של קדוש לא נלקח מבסיסי הצבא הבריטי, אלא ממאגרי הנשק של צבא צרפת של וישי שנחשפו בעת הסיוורים והחיפושים בלבנון. הנשק והאמל"ח הובלו במשאית צבאית. יוסקה קיבל לרשותו, על אף גילו הצעיר, משאית ואף היה בידו אישור נסיעה (Movement)...

כך החל יוסקה כנער עול ימים לשרת בצבא הוד מלכותו ובו זמנית בשורות האצ"ל, שירות שסכנות רבות בצידו. לאחר שנות שירות נוספות בצבא הבריטי במהלך מלחמת העולם השנייה, במדבר המערבי ובאיטליה, הגיע לקיצו השירות הכפול - בצבא הבריטי ובאצ"ל - ביום 2 באפריל 1946 כאשר נתפס בחולות בת ים, לאחר שהשתתף בפעולת פיצוץ גשרים ומתקני רכבת באזור הדרום (תחנת הרכבת של אישדוד - אשדוד, גשר רכבת, גשרון וחבלה בקטר שחנה בתחנה), פעולה שהייתה במסגרת תנועת המרי העברי. במהלך נסיעתם לעבר בת ים, בתום מילוי משימתם, גילה אותם מטוס סיור בריטי ושוטרים ויחידת צנחנים מהדיביזיה המוטסת השישית כיתרו אותם. 30 לוחמים נפלו בידי הבריטים ועוד שלושה מפקדים שהמתינו להם בנקודת המפגש. בית דין צבאי דן שניים מן המפקדים לשבע שנות מאסר. אחד הלוחמים שהואשם גם בירי לעבר סרגנט בריטי, נידון למאסר עולם. ואילו 30 לוחמים, לרבות יוסקה נידונו ל-15 שנות מאסר. אבל לא אחד היוסקה יישב 15 שנים בכלא. 13 חודשים לאחר מכן השתתף מתוך כיוסקה בפעולה הנועזת של האצ"ל לפריצת כלא עכו, ובבריחה של 41 לוחמים אל החופש (30 אסירי האצ"ל ו-11 אסירי לח"י). וגם אז לא אל החופש יצא, אלא להמשך המלחמה לשחרור המולדת ולהקמת מדינת ישראל.

טירונות קצרה של רובאי מסופח ליחידת הנדסה בריטית עשה יוסקה במחנה סרפנד ולאחר כשלושה שבועות עוד שבועיים של אימוני שדאות בגלמה. במחנה זה גם למדו יסודות בהנדסה צבאית כגון הרכבת מוקשים ופירוקם, טיפול בגשרים נייחים ופיצוץ מנהרות. משם המשיך להתאמן במחנה 'כיאט' (Khayat beach) שלידי חוף חיפה. זכורים לו קצינים בריטים וסמל ארצישראלי מפתח תקווה שהעלו תמיד את רף הדרישות ממנו, נער מגודל, שנדרש לבצע תרגילים ועבודות קשות גם בתום האימונים. תמיד קל להציב דרישות לצעיר נלהב שהתגייס מרצונו החופשי ולא היו לו כל דרישות מיוחדות. בתום הטירונות סופח ליחידת הנדסה אוסטרלית בצבא הוד מלכותו. בינתיים חלה הרעה בחזית המלחמה העולמית.

ב-22 ביוני 1940 נכנעה צרפת בהנהגתו של "מרשל צרפת" פיליפ אנרי פטן. זה האחרון חתם עם הגרמנים על הסכם כניעה משפיל שהותיר בידי חלק של צרפת שנותר להלכה "חופשי" בהנהגתו. למפנה זה היו השלכות ישירות על סוריה שהייתה נתונה למנדט צרפתי. קו הגבול לאורך גדר הצפון והקו שממזרח לעמק החולה והכינרת הפך לקו עימות. "כך נקלעתי" מספר יוסקה, "לפשיטה לדרום לבנון, סוריה באותם הימים, שביצעה היחידה האוסטרלית מהחטיבה התשיעית שבה הוצבתי. בפשיטה זו השתתפו גם סיריים מארגון ה"הגנה". אחד מהם, משה דיין לימים רמטכ"ל צה"ל במבצע סיני, חבר כנסת, שר החקלאות, שר הביטחון והחוז' בממשלות ישראל, נפצע באחת מתקריות הירי ואיבד את עינו. יוסקה מספר שאת הגבול הלבנוני חצו באזור מטולה. האירוע הקרבי הראשון שנקלע אליו היה כאשר החיילים האוסטרלים אכלו בשר משומר (bully beef) מקופסאות פח. לפתע הבחין יוסקה בשני חיילים מצבא וישי ממוצא סנגלי, רצים לעברם עם רובים מכודנים. הם היו בעלי קומה גבוהה והטילו אימה ופחד על החיילים האוסטרלים הנדהמים. היות שהמרחק היה עדיין גדול, הספיקו האוסטרלים להתעשת ולהיערך לקראתם. סמל המחלקה של יוסקה הורה לו לטפס מיד על העץ, 'Joseph, climb that bloody tree'. אמרתי לו שאני רוצה להילחם ולא לטפס על העץ. תגובתו הייתה מהירה - שתי סטירות. תפס אותי בצוואר ומהמכנסים זרק אותי למעלה - על הענף הנמוך. אבל כאשר הסתובב, חטף 'ביונט' (כידון) בבטן. קפצתי מהעץ, שכחתי את הסטירות שחטפתי ממנו והכנסתי לו את המעיים פנימה. עוד לא הפגמתי שהוא הציל את חיי. הייתי ילד שטרם מלאו לו חמש-עשרה. אבל זה היה מבחן האש הראשון שלי ונדמה לי שתפקדתי כהלכה. חבשתי את הסמל הפצוע בתחבושת אישית שלו ודאגתי שייקחו אותו ללא דיחוי לבית החולים הצבאי הבריטי בנצרת. אני זוכר שגם ביקרתי אותו בבית החולים ונקשרו בינינו, על אף פער הגילים, קשרי ידידות. לאחר כחמישה חודשים הודיעו לנו במקום הכינוס שלנו, כי מאות מטוסים יפניים תקפו בהתקפת פתע מנושאות המטוסים שלהם את 'נמל הפנינים' של צי האוקיינוס השקט של ארה"ב באי אואהו בהאואוי (הוולוולו). וכן היו גם תקיפות יפניות נוספות על יעדים צבאיים של ארה"ב. ארה"ב נכנסה למערכה לצד בעלות הברית או ליתר דיוק, לצד בריטניה הגדולה וברית המועצות שגם היא נפלה קורבן למדיניות הרמיה הגרמנית ונגרפה למלחמה העולמית נגד גרמניה חצי שנה קודם לכן. יום אחד סיפר לי הסמל האוסטרלי, שהחלים מדקירת הכידון בבטנו, על חששו שיעבירו את החיילים האוסטרלים מחזית לבנון לאזור האוקיינוס השקט... ואז הוא אומר לי: 'אתה יודע מה? אנחנו נלביש אותך במדים של חייל אוסטרלי, ניקח אותך איתנו ושמ, באוסטרליה, נשחרר אותך ללימודים לקולג' שתבחר. אני אומר לו: 'למה אתה חוזר עם חבריך לאוסטרליה? הוא עונה, בגאווה ובביטחון: 'להגן על מולדת!' ('To defend my country'). השבתי לו: 'כאן, בארץ ישראל, זאת מולדתי. אני לא עוזב את מולדתי...' אבל נותרנו ידידים. ידענו שהצלנו זה את זה במבחן האש הראשון שלנו. האוסטרלי לא טעה. הוא ידע את שניבא לו ליבו. במהלך דצמבר עזבו החיילים האוסטרלים את הזירה שלנו ועברו לחזית האוקיינוס השקט.

מקורות: ד"ר עפר בורד, יוסף (יוסקה) נחמיאס, מסיפורו של לוחם, יחידת המוזיאונים - משרד הביטחון, 20 בינואר 2003; יוסף קיסטר, יוסף (יוסקה) נחמיאס - סיפור חיים (ספר שנכתב וטרם פורסם) 2017

מודעת מבוקשים שפרסמה משטרת פלשתינה בעקבות הבריחה הנועזת של חברי אצ"ל ולח"י מכלא עכו (4 במאי 1947). למעלה, ראשון מימין - יוסף בן דוד נחמיאס במדי הצבא הבריטי. באדיבות מכון ז'בוטינסקי.

מכתב למערכת

תגובה לכתבה "האלוף הראשון בצה"ל", גיליון דצמבר 2020

ב-13 בינואר 1948, כשקרא בן גוריון לשמיר לשוב ארצה כדי להשתתף בהכנות לקראת הבאות, הזמין שמיר את מרכוס להצטרף אליו לביקור. השניים המריאו מניו יורק ב-30 בינואר 1948 וב-3 בפברואר הגיעו ארצה דרך פריז. בזיכרונותיו כתב שמיר כי בזמן הטיסה, כאשר שאל את מרכוס מדוע הסכים לבוא, השיב מרכוס כי "דם אברהם אבינו זורם בעורקי". בארכיונו של שמיר מצויים מכתבים רבים מאמה מרכוס, אלמנתו של דוד מרכוס, וכן תכתובת ענפה סביב פרסום הביוגרפיה שלו והסרט "הטל צל ענק" המבוסס על חייו של דוד מרכוס.

מצורף תצלום של שמיר ומרכוס יום לאחר הגעתם ארצה. התמונה צולמה בתל אביב, על יד מלון גת רימון שבו התאכסן מרכוס.

אנו מודים ליעל דרייבר, וכולנו תקווה כי לא ייפסקו העיסוק והעניין בתולדות ארגון ה"הגנה" וצה"ל בקרב חוגים רבים ומתרחבים של מתעניינים ברחבי העולם.

לשמחתנו זכתה כתבה זו לקריאה מעמיקה ונרחבת. הקוראת יעל דרייבר, אשר ראתה ברכה וחשיבות רבה בפרסום החוברת, ציינה במכתבה אלינו כי לדוד מרכוס הוענקה רשמית דרגת אלוף כשנה לאחר מותו. יעל הדגישה את עוצמת השפעתו של בן גוריון על איש הפיקוד בצה"ל ועל אחידותו, ואת הישגיה של חטיבה 7 בפריצת דרך 7 (דרך בורמה) לירושלים; כן הוסיפה פרטים רבים ומעניינים אודות פעילותו של אביה, אלוף שלמה שמיר (רבינוביץ) ז"ל, בנוגע לדוד מרכוס.

כותבת יעל:

לאחר שש שנות שירות בצבא הבריטי - כולל פיקוד פנימי על החי"ל מטעם ה"הגנה" ומוסדות היישוב - נשלח שלמה שמיר בראשית חודש דצמבר 1946 לארה"ב תחת כיסוי של עובד הסוכנות היהודית, ופעל כראש משלחת ה"הגנה" בארה"ב. תפקידו כלל גיוס כספים, רכש (לא תמיד חוקי) וגיוס דעת קהל רחבה ותומכת לפעילויות ה"הגנה".

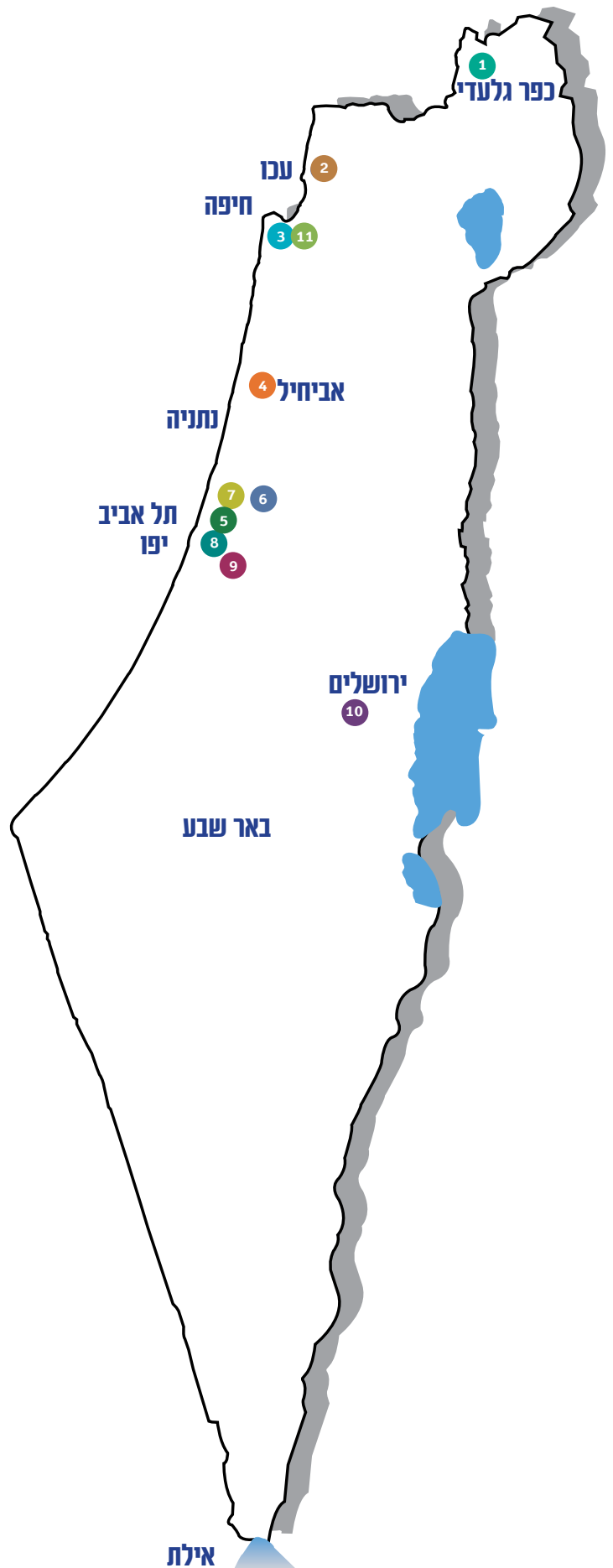
בעקבות קריאתו של בן גוריון חזר שמיר ארצה ב-18 באוקטובר 1947 להתייעצות בנושא גיוס קצינים אמריקאים בכירים, שיעזרו לארגן את לוחמי היישוב במסגרת של צבא סדיר אשר יוכל להתמודד עם צבאותיהם של מדינות ערב בעת מבחן. לאחר ההתייעצות חזר שמיר ב-5 בנובמבר 1947 לניו יורק והוסיף גם את הנושא הזה לעיסוקיו השוטפים. במסגרת פעילותו התייעץ שמיר עם ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, משה שרתוק (שרת) שהיה אז בארה"ב, ועם עוה"ד היהודי-אמריקאי הידוע אירווינג גורפיין שהמליץ לפנות לצורך החיפושים אל מרכוס שהיה גם הוא עו"ד. המפגש הראשון עם מרכוס נערך במלון בארקשייר בניו יורק בראשית נובמבר 1947 בנוכחות משה שרת (שהתאכסן אז במלון זה), עו"ד גורפיין, מרכוס ושמיר. לאחר מכן נפגשו שמיר ומרכוס כמה פעמים כדי לעבור על רשימת גנרלים העומדים בדרישות שהוגדרו לצורך המשימה. ברשימה הראשונית היו 24 שמות. אחרי ניפויים, בדיקות נוספות וכמה פגישות, נותר מועמד אחד - גנרל ראלף סמית. בעקבות ריאיון עם הגנרל התברר כי אף שהאיש הסכים לבוא, יהיה צורך באישור מטעם צבא ארה"ב להעסקתו כיועץ. המגע עם גנרל ראלף סמית ועם גורמים בצבא ארה"ב נמשכו כל חודש דצמבר 1947 אך ללא הצלחה, והזמן דחק. בכל זמן החיפושים אחר היועץ הצבאי המתאים היה מרכוס מועמד לשמש כשליש למי שייבחר. משלא נמצא יועץ כזה, הסכים מרכוס למלא את תפקיד היועץ הצבאי וזאת אף שבמקור היה מוכן לבוא ארצה, אך לא כמוביל.

דוד מרכוס ושלמה שמיר, תל אביב, 4 בפברואר 1948. מאוסף אלוף שלמה שמיר. באדיבות יעל דרייבר

מפת המוזיאונים

- 1 מוזיאון בית "השומר"
- 2 מוזיאון אסירי המחתרות עכו
- 3 מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן
- 4 מוזיאון בית הגדודים
- 5 מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב
- 6 מוזיאון בית הפלמ"ח
- 7 מוזיאון האצ"ל
- 8 מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')
- 9 מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר')
- 10 מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים
- 11 מוזיאונע

מוזיאון בית הפלמ"ח

- כתובת: חיים לבנון 10, רמת אביב, ת"א.
- טלפון מחלקת הזמנות: 03-5459800
- Waze: בית הפלמח, חיים לבנון 10, תל - אביב - יפו.
- דוא"ל מחלקת הזמנות: palmach_reservation@mod.gov.il
- פתוח ראשון - שישי. שבת: סגור.
- **הביקור במוזיאון בתיאום בלבד.**

מוזיאון האצ"ל

- כתובת: המלך גורג' 38, תל - אביב.
- טלפון: 03-5253307 / 03-5284001
- Waze: מוזיאון האצ"ל, המלך גורג' 38, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Etzel_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון-חמישי: 8:00 - 16:00. שישי-שבת: סגור.

מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')

- כתובת: נחום גולדמן 2, גן צ'ארלס קלור, טיילת תל אביב - יפו.
- טלפון: 03-5177180 / 03-5172044
- Waze: חניון בית האצ"ל
- דוא"ל: etzel48_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי - שבת: סגור.

מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר')

- כתובת: אברהם שטרן 8, שכונת פלורנטין, תל - אביב.
- טלפון: 03-6820288 / 03-6837582
- Waze: מוזיאון בית יאיר אברהם שטרן, אברהם שטרן 8, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Lehi_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00, שעות ערב ימי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים

- כתובת: משעול הגבורה 1, מגרש הרוסים, ירושלים.
- טלפון: 02-6233166 / 02-6233167
- מספר הפקס 02-6250651
- Waze: עיריית ירושלים, חניון ספרא (חניון בתשלום)
- דוא"ל: Hamachtarot_Jerusalem@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 9:00 - 17:00, שעות ערב ימי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית "השומר"

- כתובת: קיבוץ כפר- גלעדי. טלפון: 04-6941565.
- Waze: מוזיאון בית השומר, כפר גלעדי.
- דוא"ל: hashomer_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 50 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - עכו

- כתובת: רחוב ההגנה 10, עכו העתיקה.
- טלפון: 04-9911375
- Waze: מוזיאון אסירי המחתרות, עכו
- דוא"ל: Hdakko_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן

- כתובת: רחוב אלנבי 204, חיפה.
- טלפון: 072-2798030
- Waze: ההגנה 65, חיפה.
- דוא"ל: haapala.mus@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 10:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית הגדודים

- כתובת: רחוב בן גוריון, מושב אביחיל.
- טלפון: 09-8822212, 09-8629240
- Waze: בית הגדודים, מושב אביחיל
- דוא"ל: Hagdudim_Museum@mod.gov.il
hagdudim.museum@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:30 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

- כתובת: שדרות רוטשילד 23, תל - אביב.
- טלפון: 03-5608624 / 03-5600809
- דוא"ל: Hagana_Museum@mod.gov.il
- Waze: רוטשילד 23 תל - אביב
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי- שבת: סגור.

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים